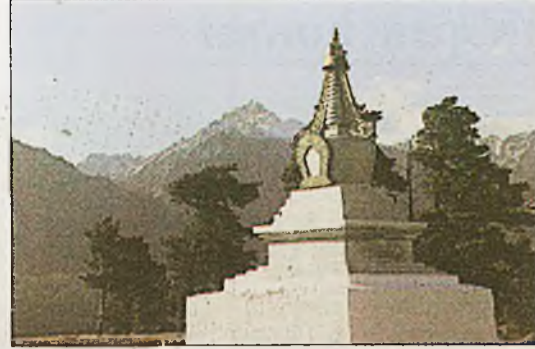

ОРОН НЮТАГАА СУУРХУУЛХАЛ ОЮУН БЭЛИГТЭЙ ЭДИРШҮҮЛ

12 н.

СООДОЙ ЛАМЫН СОЛО

6 н.

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

Бүтэдэ арадай сонин

2014 оной октябриин 22
Среда
№ 40 (21990)

Гарагай 4
www.burunen.ru

Буряад-монголшуудай бата харилсаан

СЭЛЭНГЭ АЙМАГАЙ ЯРУУ НАЙРАГШАД БОЛОН СЭТГҮҮЛШЭД АЙЛШАЛБА

АВТОРИЙ фото-зураг

Буряад Республикын Үндэһэтэнэй номой санда уржадэр Монгол найхан оронһоо ерэнэн яруу найрагшадтай уулзалга болобо. Айлшад Монгол Улсын Сэлэнгын аймагай засаг дарга С.Бүрэнбатын амаршалгын мэндын бэшэг хүргэн дамжуулба. Яруу найрагшад Согтожаргал, Пүрэвринчен, Ракшаа, Дабаадорж-гүйай, Нарансэсэг, Ганболод, «Сэлэнгийн мэдээн» сониной сэтгүүлшэн М.Мягмар, Амарсайхан болон бусад уран зохёолшод хүндэтэй угтуулжа, номой сангай танхим соо анда нүхэдэй найхан хөөрэлдөөн, амаршалгын үгэнүүд зэдэлбэ.

Хакас Республикын Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ Л.В.Костякова монгол туургатанай яруу найрагшадтай уулзажа танилсаһандаа баяртайб гээд мэдүүлбэ.

Буряадай Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ М.Р.Чойбонов,

«Байгал» сэтгүүлэй редактор Г.Х.Дашеева, Буряадай Үндэһэтэнэй номой сангай таһагыг даагша Р.Г.Батомункуева, Ч.Ц.Гуруев гэгшэдтэ Сэлэнгын аймагай засаг дарга С.Бүрэнбатын гар табилгатай «Жуух бичиг»-«Хүндэлэлэй бэшэг» барюулагдаба.

Хаяа хадхажа, хүршэ хүбөө һуудаг Сэлэнгэ аймагай яруу найрагшад Буряадай Зэдын аймагай Инзагата нютаг айлшалхаа тэрэл үдэшэндөө зорибо.

**Намжилма
БАЛЬЖИНИМАЕВА.**

«ШАМБАЛЫН СЭСЭГҮҮД» - гайхалтай ном. Буряадай элитэ уран зохёолшо Цырендулма Дондогойн «ШАМБАЛЫН СЭСЭГҮҮД» гэнэн ном «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай 16-дахи кабинеттэ худалдажа абыт гэжэ уряалнабди. Поэдэй өөрын шүлэгүүдһээ гадна оршуулгануудын, зохёохы ажал ябуулга тухайн шэнжэлэлнүүд үгтэнхэй. Илангаяа сэнтэйнь гэхэдэ, Ц.Дондогойн шажан мүргэл тухай, жэшээлбэл, «Ямандагын хубилгаан», «Агууехэ хубилгаан», «Милын дуулал» гэхэ мэтэ һонирхолтой бүтээлнүүдһын бии. «Найман гэгээн» мун лэ үгтэнхэй.

Энэ хаягаар хандахада болохо:
г.Улан-Удэ, ул.Каландаришвили, 23,
Дом печати, кабинет 16
(телефон 21-50-52)

ПОЧТА РОССИИ
с 1 сентября 2014 года
ОТКРЫВАЕТ ПОДПИСКУ
на периодические издания
России и Зарубежья
на 1 полугодие 2015 года

Подписка
принимается во всех
отделениях почтовой
связи республики

Лучшие условия доставки:
- на домашний адрес
- на абонентский ящик
- до востребования
- на адрес предприятия

Ветеранам и участникам Великой Отечественной войны,
инвалидам 1 и 2 группы скидка 20% на услуги связи

тел. 8(3012) 21-45-38; 21-42-11; 21-63-90

БУРЯАДТАМНАЙ БҮТЭЭГДЭНЭН ЭД БАРААНДА, ЭДЕЭ ХООЛДО – ҮРГЭН ХАРГЫ

Баруунай гүрэнүүдэй хашажа, хааж, элдэбын "санкци, эмбарго" гэлдэжэ байхадань, манай гүрэн түрэ экономикаёо хүгжөөжэ, өөһэдөө өөһэдыгөө хангаха ёһотойбди гэжэ гүрэнэй засагай зүгһөө бүхы түхэлэй үйлэдбэринүүдтэ дэмжэлгэ, тунхаламжа али болохо хэмжээндэ үзүүлэгдэхээр хараалжа байханаа мэдүүлэе гэшэ. Манайшые республикада иимэ хүдэлөөн үргэнөөр ябуулагдана. Тэдэнэй нэгэн гэхэдэ, "Буряадта бүтээгдөө" ("Сделано в Бурятии") гэжэ үргэн ехэ үйлэ хэрэг болоно.

"БУРЯАДТА БҮТЭЭГДӨӨ"
ЭНЭ жэлэй июль наһаа Буряадтамнай гаргагданан бүхы эд бараан, эдеэ хоолой зүйлнүүд "Буряадта бүтээгдөө" гэхэн хүлдэ тэмдэг доро дэлгүүртэ гарана. Энээнэймнай удха ехэ үргэн - үйлэдбэрилэгшэдэй, олзын хэрэг эрхилэгшэдэй, малша, таряаша зоной ажал хэрэгтэ сэхэ нүлөөлхэ аргатай үйлэ хэрэг болоно. Гаргаһан, бүтээһэн зүйлнүүдэ наймаанда дурадхадан, найн шанартай, алишые талаараа бээдэ тунхатай гэжэ харуулжа, олондо ойлгуулжа шадан хэрэгтэй. Мүнөө сагта реклама хэрэглэжэ шадангүй болобол, ямаршые дээдын шанартайгаар гаргаһан зүйл байбашые, наймаа боложо шадангүй хуушарха, шанараа гэхэ, хямдарха, тийһээр хаягдаха болохо. Тиймэһээ үйлэдбэрилһэн эд бараагаа, эдеэ хоолоо үргэн олоной үзэмжэдэ табихадан, мүнөө сагай бүхы түрүү арга хэрэгсэлнүүдые хэрэглэжэ шадан хэрэгтэй. Тэрэ тоодо "Буряадта бүтээгдөө" гэжэ бэлэн гаршаг доро өөрынгөө бүтээһэн зүйлнүүдые миингээр табиха арга олгодоно ха юм.

ХҮЛДЭ ТЭМДЭГ БҮТЭЭГДЭНЭН эдэй нютаг нугые танигдахаар, эли тодоор харуулһан, нүдэндэ торолдомо фото гү, али уран зурагтай, холоһоо харагдаха шанга ялагар үнгэтэй, түхэл маягаараа илгарһан, уран гоёор шэмэглэгдэһэн байбал, олоной анхарал татаха. Харин энэ "Буряадта бүтээгдөө" гэхэн хүлдэ тэмдэг бүхы зүйлнүүдтэ ехэл таараха, бүлтанай анхарал хандуулха найн арга олгоно. Энэ тэмдэг элдэб үнгөөр - Буряад Республикымнай нэгэ хүлдэ болохо алтан наранай шара үнгэ бата бүхэ байдал, урагшаа наһаа, эрмэлзэл зориг, шэнэдхэл тэмдэглэнэ. Сэнхир хүхэ үнгөөр, оёоргүй гүнзгы, сэбэр сэгсэ Байгал далайнгаа хүр хүлдөөр үргэнэбди. Эдир залууе, ариг сэнбэр байгалияа, оршон байдалаа ногооноор тэмдэглэнэбди. Сагаан сэдхэл, сагаан наһаа, сагаан эдэ дун сагаанаар ойлгуулабди. Хүлдэ тэмдэгтэй зурагыншые ехэ гүнзгы удха шанартай - дээшээ дэлиһэн бүргэд шубуунай далинуудтал зураглагданан "Заа" гэжэ ойлгосо баһал "хэгдээ, бүтээгдөө" гэхэн удхатай, үшөө найнаар ойлгоходо, "зүрхэн" тэмдэг, бүхы юумэ эндэһээл удхатай гэхэн ойлгосо мүн лэ даа. Мүн баһа Буряадайнгаа залуу талаан бэлигтэйшүүлээр магтаал дүү зохёолгоо. Теэд энэнь мүнөө дээрээ гансал ород хэлээр лэ зэдэлнэ. Тэрээн соо Бэшүүрэй, Мухар-Шэбэрэй амтатайшые, хоолтойшые хартаабха, буряадуудай эдээнэй омогорхол - бууза, хүн саган эдээн, гэршүүхын хүрлээ, Боргойн суута хониной мяхан - гээд лэ түрэл Буряадтамнай болбосоруулагдадаг эдеэ хоолой зүйлнүүд ехээр магтагдана.

Энэ магтаал шагнаад байхадан, үнэхөөрөөшые, иимэ баян тарган дайдада байгаад, иимэбди, тиймэбди гэжэ нуужа байлггүй, урагшаал тэгүүлхэл хэрэгтэй гэжэ хүнүүд ойлгохол даа гэжэ ханагдана.
Тийгээд лэ баһа энээхэн тэмдэгээр ябуулжархихадам, бүхы юумэн бүтэшэбэ даа гээд налайжа нуухагүйл даа - "өөрөө хүдэлөөгүйдэ, өөхөн хаанаһаа ерэхэб даа?" гэжэ мэдээжэ ха юм. Мүн баһа тийгээшые хаа, "үглөөдэрэй өөхөнһөө мүнөөдэрэй уушхан дээрэ" гээд лэ ябадаг сагнай хойшоо гаража, "мүнөөдэр - сэнтэй, үглөөдэр - хэрэггүй" гэхэн шэнэ хүүртэ орохо болоод байнабди. Тийгээд лэ энэ сагай эрхээр "саг сагтаа, сахилза хүхэдөө" гэхэхээ удхатай энэ дэлгүүрэй харилсаанда тааруулжа, бүхы ажал хэрэгтэ ябуулхаяа оролдоел даа.
Энээхэн үнгэрһэн хугасаагай үедэ энэ тэмдэгтэй ашаар яһала ехэ ажал ябуулагдаа: "Амаралтын үдэрэй яармагүүд", "Хилээмэнэй хайндэр", "Сагаан эдээнэй хайндэр", "Дэлээтэй үүдэн" (томо-томо "Сэлэнгын ЦКК", "Улаан-Удэстальмост" гэхэн үйлэдбэринүүдтэ, Улаан-Үдын авиазаводтой ойн баярай үдэрнүүдтэ залуу үетэниие оруулжа танилсуулаа) гээд лэ, Улаан-Үдэдэшые болон аймагүүдтэ түбүүдтэ хэмжээ ябуулганууд үнгэргэгдэжэл байна. Ноябрьин 14-дэ республика дотороо Хүдөө ажахын ажалшадтай хайндэр тэмдэглэхэбди. Теэд эдэ хэмжээ ябуулгануудта хэд эдэбхитэйгээр хабааданб гэхэдэ, үшөө саагуур асуудалнууд гараад лэ ерэнэ. Юүндэб гэхэдэ, ехэнхидээ ниислэл хотын хажуугаархи нютагуудтахи ажахынүүд, үйлэдбэринүүд лэ хабаадана ха юм.

МАЛАЙМНАЙ ТОО ТОЛГОЙН ҮСӨӨРЭЛГЭ
ҮШӨӨ тийхэдэ улас түрын талаһаа хэды ехэ, багашые наань тунхаламжын үзүүлэгдэжэл байхадан, эбэртэ бодо малаймнай болон адуун хүрэгтэймнай тоо толгой олошорхын орондо эридээр доошолжо байна. Жэшээлхэдэ, 2009 ондо үүлтэртэ мал үдхэдэ Буряадтахи 32 ажахынүүдта малайнгаа тоо олошоруулхыень федеральна һан жасаһаа 85 сая (млн) 400 мянган түхэриг, 2010 ондо 33 ажахыда - 78 сая түхэриг, 2011 ондо 34 ажахыда - 76 сая түхэриг үгтөө һэн. Тийхэдэ 2013 ондо Россиин Федерациин бүхы мого хизаарнуудта 72,3 тэрбүм (млрд) түх., 2014 ондо - 57,6 тэрбүм түхэриг мал ажахыда болон болбосоруулгын үйлэдбэринүүдтэ шэглүүлэгдэ һэн. Энэ 2020 он болотор үргэлжэлүүлэгдэхэ. Мүн баһа мал үдхэхэ ажахынүүдта малай байранууды шэнэлхын болон шэнээр байранууды барихын тулада 2013 ондо 4,9 тэрбүм түхэриг, 2014 ондо - 6,7 тэрбүм мүнгэн шэглүүлэгдээ.

Мухар-Шэбэрэй аймаг «Аскра» колхозой залуу ажилчин

Энэ баһал 2020 он болотор үргэлжэлхэ юм. Буряадтамнай республикаһаа гадуур мяханай үүлтэртэ эбэртэ бодо мал худалдажа абананай 90 процентыень харуулха. Мүн баһа мал үүсэлхэ болон мяхаяа саашадань болбосоруулха болон малай хоол бэлдэлгын хэрэгтэ оһоһожоруулагдамал хэрэгсэл, тусхай техникэ худалдан абалгада субсиди үгтэхэ.
Теэд лэ мүнөө сагай дулаанда тааруухан малнуудань бултыень тушаажархихаар малшаднай эрмэлзэжэ байна гэхэн сошордомо мэдээн баһа дуулдана. Мүнөө малаа хороожорхёод, саашадаа юүгээрээ, хайшан гэжэ байхаяа бодохогүй юм гүбди? Мүнөөдэр эдижэрхёод, үглөөдэр һүүлын хүүхөөд нуухамнай гү? Эдэ мэтые "саадахи, наадахия" ойлгохо улад - аха захатан хэлэжэ, ойлгуулжа үгэдэг наань, найн лэ байгаа.

ОЛОНДО МЭДЭЭСЭЛ ТАРААГШАДТАЙ ХАРИЛСААНАЙ АША ТУҢА

ИИГЭЖЭ, тийгэжэ байна гээд, "хонхын жэнгирээе дуулаад, хаанаһаа ямар абыан гарабб гэжэ ойлгонгүй" бидэшни (сонин сэтгүүлнүүдтэй, радиотелевидениин сурбалжалагшад) бэшэжэшые, хэлэжэшые, харуулжашые болохобди.

Мүнөө сагта сурбалжалагшадтай, сэтгүүлшэдтэй эб хамта хүдэлхэ гээшэ ехэ шухала болонхой. Эдэмнай газетэ, журналда бэшэхэдэ, радиогоор дамжуулхадан, телевиденээр харуулан хөөрэхэдөө, тэнгэридэ хүрэтэр үргэжэ гү, али дахин үндыжэ бодохогүйгөөр, хараһаань сагаархагүйгөөр шорой шабарта зууража хаяха бшуу даа, - гэжэ Буряадай Хүдөө ажахын яаманай сайд Даб-Жалсан Чирипов мэдүүлээ. Тиймэһээ сурбалжалагша, сэтгүүлшэдтэй ходо харилсажа, найнаа үргэжэ, муугаа даража байхые сайд уряалба.

МЭРГЭЖЭЛТЭД ДУТАЛДАНА
ТИИХЭДЭ хүдөө ажахы-дамнайшые, болбосоруулдаг үйлэдбэринүүдтэшые мэргэжэлтэд яаха аргагүй дуталдана.

Бэшүүрэй аймагай ЗАО «Билютайское»

Буряадай хүдөө ажахын дээдэ хүргүүли, Зүүн Сибириин технологическа дээдэ хүргүүли болон мэргэжэлтэдые бэлдэдэг тусхай дунда хүргүүлинууды дүүргэжэ, жэлдээ дүүргэжэ гараһан оюутаднай хаанаа ябашадаг юм гэхэн асуудал гараад ерэнэ. Дээдэ хүргүүли дүүргэһэн үнэмшэлгэтэй болоод лэ, ехэнхи залуушуулнай наймаа аралжаа руу, элдэбын кафе, ресторонуудта хүдэлхээ ябашана. Иихэдээ тэдэ хүргүүлинуудта мэргэжэлдэнь муугаар хүргана гээшэ гү, хэрэгтэй дүй дүршэл оройдоо олгоногүй гү?
- Энэ хүндүүлхэй байдалһаа гараха арга бии гээд, - Буряадай Эдэе хоолой болон болбо-

соруулгын промышленностиин техникүмэй директор Эрдэни Бадмаев батална. - Бүхы тусхай дунда, дээдэ хүргүүлинуудта мүнөө үеын хуралсал - «дуальное обучение» гээшые дэлгэрүүлхэ шухала. Энэмнай хадаа хуралсалай үедэ оюутад сэхэ предпряти дээрэ хүдэлжэ, практикага гараха, тийхэдээ дүй дүршэлтэй болохоһоо гадна хүдэлһэнэйнгөө түлөө салын абажа байха. Хүдэлхэ ажахы-татая иигэжэ дүтөөр танилсаһан, ажаллаха дүй дүршэлтэй, шэлэһэн ажалдаа дуратай, тараха салын абаха хүн лэ ажахынүүдта хүдэлхээ ерэхэл даа.

Сэнгэ РИНЧИНОВ.

Буряад хэлэнэй хуби заяан

“ТАБАН СЭСЭН” СЭСЭЭ БУЛЯАЛДАА

Буряад хэлэнэй габшагай нара Буряад ороной дэ-бисхэр дээрэ хаа-хаанагүй үнгэргэгдэж байна. Энэ хэмжээнэй шугамаар “Табан сэсэн” гэхэн харалган Улаан-Үдэдэ үнгэрөө.

“Табан сэсэн” харалган заншалта болон тодорлоод, 2-дохи жэлээ эмхид-хэгдэнэ. Нёдондо үнгэрхэн харалган-да Улаан-Үдэ хотын 27 нургуулинууд хабаадаа нэн. Харин мүнөө жэл 25 нургуулинууд хабаадаа. Харалганай түрүүшын үдэр 9 нургуулинууд шэлэг-дээд, түгэсхэлэй мурьсөөндэ гурбан нургуулинууд тодороо. Эдэ 32-дохи дунда нургуули, 29-дэхи гимнази болон 20-дохи дунда нургуули болон.

Жюриин түрүүлэгшэ, Улаан-Үдэ хотын захиргаанай нуралсалай талаар хорооной буряад хэлэнэй методист Ульяна Мангутовагай хэлэхээр, мүнөө жэлэй харалганай асуудалнууд нэгэ бага ондоо болгогдоһон байна.

- Үхибүүд энэ харалганда мүнөө жэл ехэ оролдосотойгоор бэлдэнэ байна. Харалганнай буряад хэлэн дээрэ үнгэрнэгүй. Юуб гэхэдэ, Улаан-Үдэ хотын нургуулинуудай нуралсгал буряад хэлэндэ муу ха юм даа. Тиймэнэеэ буряад орондо ажаһуужа байһан үхибүүд буряад арадай түүхэ, ёһо заншал, нютаг газарай нэрэ, онсо баялигуудыень шэнжэлжэ, үзэжэ, эрдэм мэдэсэеэ элбэгжүүлхын тула энэ харалган үнгэргэгдэнэ,- гэжэ Ульяна Ешеевна тэмдэглэе.

Хотын гурбан нургуулиин нуралсгалд хүбэлгэн бэрхээр харалганай асуудалнуудта дары түргэн харюусахые оролдобошье, илагшадые жюри элирүүлэе.

Зүб харюу, түргэн харюусаха, тодорхой харюу, бэээ найнаар абаад байха, хүнтэй харилсалгын журам гэхэ мэтэ шэнжын шэглэлээр жюри абтаһан баллнуудые тоолоод, Улаан-

Р-Н БАЗАРОВАЙ болон авгорай фото-зурагууд

Үдэ хотын 20-дохи нургуули аһан олон балл абажа шалгараа гэжэ мэдэсэбэ. Хоёрдохи нургуулида 29-дэхи гимнази гараа, харин гурбадахи нургуули 32-дохи нургуули эзэлэе.

Энэ “Табан сэсэн” гэхэн харалгыё Улаан-Үдэ хотын захиргаан 32-дохи нургуулитай суг хамта эмхидхэдэг.

Нёдондо үнгэргэгдэнэ түрүүшын харалганай түгэсхэлэй тэмсэлдэ 32-дохи ба 42-дохи дунда нургуулинууд сэсээ буляалдаад, 42-дохи нургуули илан гараа нэн гэжэ хануулаа. Тийхэдэ гурбадахи нургуули эзэлхэн 20-дохи нургуулиин команда түгэсхэлдэ хабаадаагүй нэн. Харин мүнөө жэл

тэдэнэр эдэбхитэй хабаадажа, мүнөө жэл илабад. Энэ нургуулида буряад хэлэндэе түшэглэдэг үхибүүдые хүмүүжүүлхые оролдодог байна.

21 жэлэй туршада 20-дохи дунда нургуулида Людмила Дамбаевна Жигжитова буряад хэлэнэй багшаар ажаллана.

- Манай нургуулида буряад хэлэн 2-дохиноо 8-дахи класс хүрэтэр үзэгдэдэг нэн, теэд мүнөө жэлхээ 5-дахиһаа 8-дахи хүрэтэр заагдадаг болоо. Зүгөөр эхин шатын классуудай гэртэжин буряад хэлэ үхибүүдтээ шудалуулха ханалтай байжа, мэдүүлгэнүүдые нургуулиин захиргаанда үгэнэн байгаа. Тийгэжэ долоон хоногой нэгэ час үгтэбэ. Буряад хэлэ шудалха дуратайшуул факультативна аргаар үзэдэг болохонь, - гэжэ багша мэдүүлбэ.

Мүнөө сагта буряад хэлэ шудалха гэхэн эрмэлзэл найшаалтай. Хэды нургуулинуудта хэшээлнүүдые бии болгобошье, энэнь багал даа. Долоон хоногой хоёр лэ удаа буряад хэлээ шудалаад, гэртээ, газар, ажабайдалдаа хэрэглэнгүй байхадаа, тэрэ дары мартажархихал даа. Харин багшанарта хэсүү, арай гэжэ зааһан юумэншнэ дары мартагдаад лэ, дахин тэрэнэеэ дабтажа байхадаа, хэзээ буряад хэлэн хайн шанартайгаар шудалагдаха даа. Тиймэнэеэ хотын багшанарай тэмдэглэнээр, түрэлхид гэртээ буряадаар дуугаржа нуралса ёһотой. Буряадаар дуугаржа шадахагүй наа, үхибүүдтэйгээ суг шудалжа эхилхэл хэрэгтэй. Үгы болобол, ямар үрэ дүн гараха даа.

Октябриин 24-нэй үдэр 16 сагта Буряад драмын театрай тайзан дээрэ буряад хэлэнэй габшагай нарын хэмжээнүүдтэ илагшадые ёһолхоор хараалагдана.

Цырегма САМПИЛОВА.

ГАЙХАМШАГ ОПЕРОДО ШЭНЭ АМИ ОРУУЛАГДАБА

Буряадай оперо болон баледэй театр “Иигэдэг байгаа бүхы эхэнэрнүүд” гэхэн Моцартын бүтээлээр шэнэ театральна хаһаа эхилбэ.

Энэ оперо аяр 224 жэлэй саана бэшэгдэнэ. Зүгөөр тэрэнэй удха, зүбшэгдэхээ табигдаһан үйлэ хэрэгүүд эндэл, буряад орондо, ушарһан мэтээр ханагдана.

Вольфганг Амадей Моцарт Италиин Лоренцо да Понте гэхэн бэлигтэй драматург - шүлэгшэнэй үгэнүүд дээрэ зохёһон мэдээжэ гайхамшаг оперо ажабайдалай шууяата ябадалай гү, али хүгжэмшэнэй өөрын намтарай ушараар табигдаа гү, мүнөөшье болотор эли бэшэ.

Энеэдэтэй гү, али сэдхэлээ хүдэлгэмөөр, жэшээ боломоор ябадалай панхаруутаха болон хуурмаг үгэнүүдтэ этигэнэнэй хойшолон. Дүнгыень гаргажа, шийдэхын аргагүй. Иигэдэг лэ ха юм даа, бүхы эхэнэрнүүд.

“Иигэдэг байгаа бүхы эхэнэрнүүд гү, али инаг дуратайшуулай нургуули” гэхэн шэнэ бүтээл дээдын мэргэжэлтэд найруулаа: Москва хотын Ехэ театрай дирижёр Филипп Чижевский, немец сценограф Марк Богартс, улаан-үдынхидтэ мэдээжэ болоһон немец найруулан-табигша Ханс-Иоахим Фрай болон бусад элитэ айлшад.

Найруулгын гол рольнуудые Буряадай габьяата артистнар: Ольга Жигмитова, Мунхзул Намхайн, Марина Коробенкова болон Баиржаб Дамбиев гэгшэд гүйсэдхэнэ.

Германиһаа уригдһан режиссер домог түүхэтэ үйлэнүүдые мүнөө боложо байһандал хэргээнэ. Аяр холын Неапольда бэшэ, харин манай Улаан-Үдэдэ боложо байһандал харуулна. Нэгэ инаг дуратайшуул бэшэ, инаг дуранай охиндо абтаһан арбад хүнүүдые нэмэнхэй.

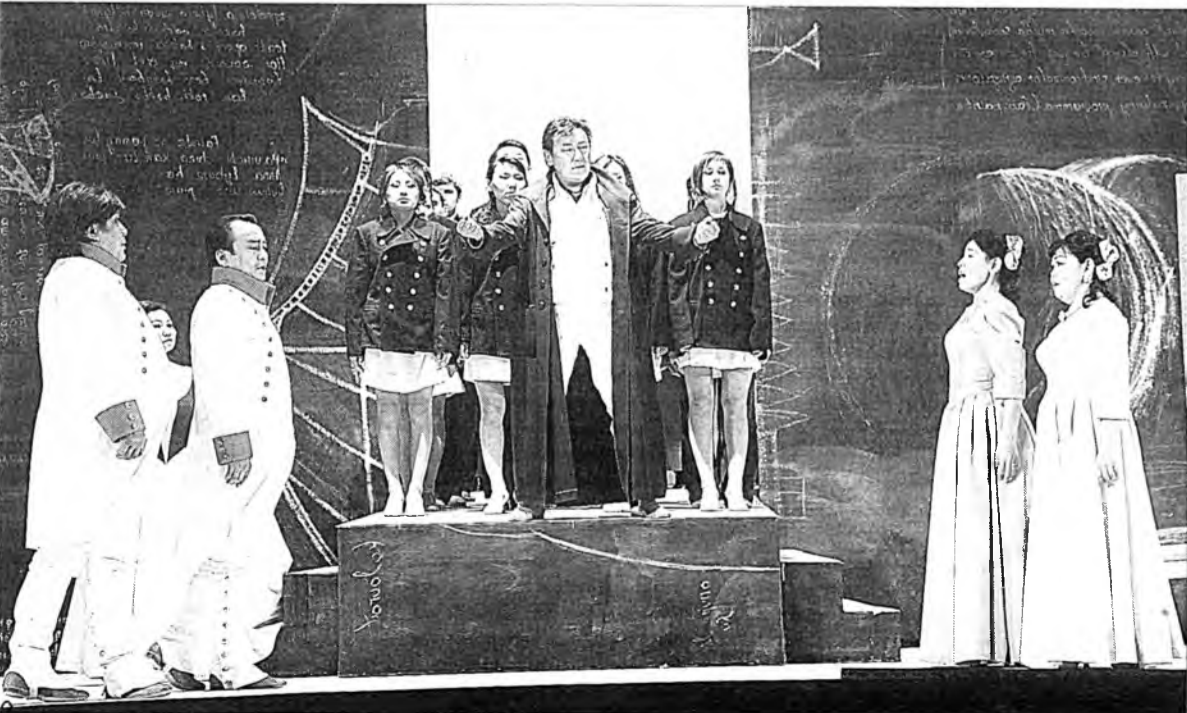
Бельгийн сценограф Марк Богартсын хэлэнээр, хүн бүхэн өөрын бэеын хэлэтэй. “Үе мусын хэлэн

хүдэлһөөр, онсо хатар болоһоно. Энээн дээрэ ехэ ажалланабди. Энэ үйлэ буряад артистнарта шэнэ, һонин байшоо. Юуб гэхэдэ, эндэтнай ехэнхидээ дуушад зогсоод лэ, дууладаг ха юм даа,” - гэжэ тэрэ мэдүүлэе. Моцартын хүгжэм үнэн боложо байһан үльгэр мэтэ. Энэ найруулгын хүгжэмые Филипп Чижевский байгуулаа.

- Моцартдо бүхы үйлэ шухала, бүхы хүгжэмтэ зэмсэгүүдэй гүйсэдхэхэ хүгжэм гол үдхатай. Энэ найруулгада зорюута шэнэ хүгжэмтэ зэмсэг худалдагдажа абтагдаа. Энэнь хадаа “Роланд-с30” гэхэн тусхай электронно клавиесин гээшэ, - гэжэ Ехэ театрай дирижёр мэдүүлбэ.

Шэнэ оперын найруулгада Красноярск, Иркутск, Санкт-Петербург, Москва хотонуудһаа хүгжэмшэд уригдаа. Мүн Москвагай болон Германиин театральна шүүмжэлэгшэд энэ премьерэдэ ерэжэ, шэнжэлэн хараа бшуу.

Цырегма САМПИЛОВА.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд

"АЯ ГАНГЫН ОРОН" ТОС-ОЙ АЖАБАЙДАЛ҂АА

Дайнай үеын үхибүүд

Хайранга хаанай үбэртэ, Улаан хадын хормойдо Шэбэртэ нютагайхид байдалаа түхээрэн ажаһуудаг. Энэ нютагай нэгэ гудамжа "Ая гангын орон" гэнэн ТОС байгуулан, ажабайдалаа хонирхолтой болгожо ябуулдаг.

2012 онһоо энэ ниитэ эмхи байгуулаад, Буряадаймнай түрүү хүбүүн Дондог Улзытуевай түрэнэн, тэнжэн үндыһэн Профсоюзная гэнэн үйлсэдэ түүхын музей байгуулаа. Хэзээ нэгэтэ ехэ томо үйлсэдэ хэдэн наймаа магазинууд, хэлхээ холбооной таһаг, аптека, заготконторо, таряанай тээрмэ, хүүгэдэй сэсэрлиг, МТМ болон дүтэхэнэ оршодог хаалин фермэтэй нилээн баян үйлсэ байһан ха. «КИМ» колхозой түрүүлэгшээр ажаллаһан Гомбоев Дэнгэн гэжэ эдэбхитэн эгээл түрүүшын гэр барижа, энэ гудамжын үндэнэ табиһан түүхэтэй. Шэбэртэ нютагай захиргаанай толгойлогшоор ажаллаһан Чимит Цыренович Цыбикдоржиев Профсоюзна гудамжые Дондог Улзытуевай нэрэмжэтэ болгоһон юм. Мүнөө энэ гудамжада ори ганса үмсын наймаа нээгдэнхэй. Хүн зоной сугларжа, сүлөө сагаа үнгэргэхэ, бэе бээтээ харилсаха нютагай соёлой байшаншы ажалладаггүй. Тиимэһээ энэ "Ая гангын орон" гэнэн музей соо энэ үйлсынхид сугларжа хөөрэлдэхэ, шүлэг үншаха, урданай грампластинканыуды шагнадаг, хониноо мэдэлсэдэг болонхой.

Энэ гудамжада 21 наһатайшуул ажаһуудаг байһанаа, энэ жэлдэ Василиса Базаровна Цыбенова алтан дэлхэйтээ хахасаа. Энэ хүмнай хадаа ёһотойл дайнай үеын үхибүүн гэшэ. "Би дайнай эхилһые, дүүрэнһые огтолон мэдээгүй хүм", - гэжэ хэлэдэг бэлэй. Ушар юуб гэхэдэ, 30-аад онуудай хара хирээгэй хаагалаанай үедэ хамалганда хардуулан, аба эжы хоёрын Томскын можо руу сүлэгдэнэн юм. Василиса Базаровна энэ булын гурбадахи үхибүүн боложо, тэндэ түрээжэ, зоболон гэшые улаан бээрээ үзэнэн хүн гэшэ. Ушар юуб гэхэдэ, түрэнэн эжынь үхибүү түрэнэн сасуугаа наһа барахадань, түрэнэн эсэгэн гурбан үхибүүдээ хүн болгоһон. Хамалганда тушаагдаһан хүн зон Томскын можын нэгэ ольтирогто ажаһуугаад, харууһан доро хара ажал хэжэ ябахадань, түрэнэн нютагаһа ямаршы мэдээ абахагүй. Гүрэн дотор гү, али бүмбэрсэг дэлхэй дээрэ юунэйшые боложо байһыень нураг

суу дуулдаха бэшэ, дайнайшые болоһые мэдэнгүй үлөө хэмди гэжэ Василиса Базаровна мэндэ ябахадань хөөрэнэн байна.

Мүнөө энэ музейнгээ дулаахан дүхэригтэ сугларһан буурал толгойтой эжынэр, һаншаг сагаан абанар дайнай үеын шэрүүхэн сагта ажал хэжэ үндыһэнөө дурсана. Ухинова Бальжима Данзановна, Гыдыпова Дугарма Гыдыповна, Каурова Пелагея Михайловна, Дулма Дармаева, Екатерина Павлова, Анфиса Беляева, Мария, Василий Аюшеевтэн болон бусад колхоз, совхоздоо нэгшые үдэр алгадангүй ажаллаа. Үбһэ таряа хуряаха, түлээ залһа бэлдэхэ, хони ямаа харалсаха, хаалида үнез хааха, тугал адуулха, модо отолхо, газар хахалха гээд лэ, дууһашагүй ехэ ажал үдэр, һүнигүй хэгдэдэг лэ хааб даа. Гэхэтэй хамта, тэрэ үеын эдиршүүл, залуушуул эсээ сүсаабди гэхэгүй, бултал дары түргэн ажалаа хэжэ, дуугаа дуулаһанар, хажуураа үргэлөөд лэ ябагша бэлэйбди гэжэ энээлдэн, залуу наһаяа дурсанад.

- Улаахан шэрэтэй товарнамнай Уухилһаар Байгалаа тойробол гү? Уулзаһын аргагүй баруулаа Ушарһан хайратай нүхэрни, - гэжэ залуудаа дуулалдадаг дуугаа Дугарма Гыдыповна дуулаад үгэбэ.

Үндэр наһатай Дугарма эгэшэ тэрэ сагай байдал дурсажа, гуталаа гамнажа, хүл нюсгөөр ябахадань, үхэрэй шабаһан соо хүлөө дулаасуулдаг бэлэйбди гэжэ хөөрбэ.

- Гутал тэрэ үе сагта ехэл хомор хааб даа. Арай гэжэ оюуһан гуталаа һургуулидаа үмдэхэш. Айлай эжынэр бэе бөөһээ гуталай ула урьһалан абадаг хэн. "Нэгэ гэшхэм үгыш даа, хойто жэл үүсээ хэхэдээ, арһыень элдэхэдээ бусахаб", - гэжэ гуйлсажа байдаг хэн. Олон үхибүүдтэй айлда нилээн хэсүү байгаалха, - гэжэ эгэшэ наһа алдан хэлээ бэлэй.

Мүн Дугарма Гыдыповна хүршэ ородуудһаа хабартаа ямар бэ даа үрэнэ абажа таряад, улаан, ногоон юумэнэй ургахада, юунэйшые ургаһыень мэдээгүй. Тиигэһээр үгэрсэ, помидор яагаад эдидэг юм гэжэ хонирхоһоор, саашадаа ходол

огородойнгоо эдеэ ургуулжа, үхибүүдээ тэжээдэг байгаа.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай сэрэгшэдые эдеэ хоолоор, хубсаһа хунараар хангаха гэнэн ажал ехэ эршэм ябуулагдаа. Хамтын ажалһаа эсэһэнхэй гэртээ ерээд, үшөө малгай, бээлэй, оймно оёхо, нэхэхэ ехэл ажал хэгдэдэг байгаа. Мүн тэрэ үеын залуушуул хамтын ажал хэбэшэ, һургуулиа хаяжархингүй, эрдэм мэдэсэдээ тэгуулжэл ябаа бшуу.

"Ая гангын орон" гэнэн ТОС ёһотойл энэ гудамжынгаа гэрэл боложо үгэнхэй, хүн зоной харилсаанай һарууһан гуламта боложо үгөөд байна. Мүнөө зун эдэ эдэбхитэд ехэхэн ажал ябуулаа. Нютагайнгаа суута уран шүлэгшэн, Буряадаймнай бэлигтэй поэт Дондог Улзытуевай нэрэмжэтэ музейн байшан баригдаад, зайн гал оруулагдаа. Дондог Улзытуевай наадаһан, бага балшар наһаяа үнгэргэнэн шугы соо сэнгэхэ, бэлигтэй шүлэгшэнэй амтархан ууһан арюухан булагай уһанһаа амсаха һаналтай холо, ойроһоо ерэнэн хүн зоной буудал түхээрэгдэжэ байна. Дондогой ходол шүлэгөө зохожо хэбтэдэг сабшалан дээрэн хүн зоной сэдхэлээ хужарлуулан, элдэб наада хаража, өөһэдөөшые

хатар наадаа дэлгэжэ байхаар тайзан баригданхай. Эдэ болон бусад ехэ ажал ябуулагдаһанар.

Энэ музейн мүнөөдэрэй ажал хадаа эдиршүүлдэ нютагайнгаа наһатайшуулай дайшалхы болон ажалай аша габьяа тухай, ажалша бэрхэ, эрдэмтэй, бэлигтэй нютагаархид тухай мэдээсэжэ, зүб мурөөр, буряад заншалаар үхибүүдые хүмүүжүүлгэ болно. Энэ ТОС-ые Улзытын Дондогой Тогошоо ахайн басаган Светлана Тогошиевна Банзаракцаева эдэбхитэй хүтэлбэрилнэ.

Цырегма САМПИЛОВА.
Авторай фото-зурагууд.

НЮТАГТАА ХҮНДЭТЭЙ ЭГЭШЭ

Ивалгын дасан соо нэгэ сэлмэг шарайтай эгэшэ-тэй танилсабаб. Нимгэхэн харасатай энээхэн эгэ-шын мийһэрэл угаа намда дадал мэтээр үзэгдөөд, хойноһоонь дахажа гараад, хөөрэлдөө татабаб. Мэдэн гэнэһи, энэ дулааханаар хараһан эгэшэми мини нүхэр басаганай түрэнэн эжынь дүүниинь байшоо. Иигэжэ түһөөлжэ, тон адлиханаар хараһан хүмни Цыден Шароповна Чердонова гэшэ.

Цыден басагаһанай багахан байхадань, түрэнэн эжыгэйн дүү хүбүүнэйхи үхибүүгүй байжа, үргэжэ абаһан байгаа. Саашадаа энэ гэр бүлэ үшөө гурбан үхибүүдые үргэжэ абаад, бултыень хүн болгоһон байна. 1939 оной ноябриин 18-да Дондо Бургалтай нютагай түрэнэн юм. Нютагайнгаа долоон класс дүүргээд, колхоздоо ажал хэжэ эхилһэн байна. Зунай сагта ажа-хынгаа огородто хүдэлһөөр бай-тараа, хаалишанаар хүдэлөө. 18 наһатайхан Цыден хүүхэн 1957 ондо сэрэгэй албанһаа бусаһан Оёор нютагай Чердонов хубуунтэй танилсажа, хуби за-яагаа ниилүүлһэн юм. Нүхэрнын жолоошсоноор хүдэлжэ байтараа, Буряадай хүдөө ажахын институт зоочно түхэлөөр дүүргэжэ, зо-отехнигээр ажаллаа. Тиигэһээр Бургалтайн дунда һургуулида ма-шиноведени заадаг болоһон юм.

Харин Цыден Шароповна Улаан-Үдын хүдөө ажахын техникум дүүргэжэ, бүхгалтер мэргэжэлтэй болоһон юм. Колхозойнгоо, удаан нютагай захиргаанай бүхгалтераар бүхэли наһаараа ажаллаһан. Ажалдаа эрхим хүдэлжэ, нютагайнгаа хүн зоной түлөө наһаагаа зо-бохо, бүхы юумэ зүб тээшэн шиидхэхые оролдодог хэн гэжэ нютагаархидын хөөрөө хэн.

Чердоновой гэр бүлэ найман хүүгэдые: дүрбэн хүбүүд, дүрбэн басагадые түрэнэн юм. Найман үхибүүдтээ бултандань дээдэ мэргэжэл үгэнхэй, тэдэн бултадаа хүн боложо, хүл дээрэ бодонхой. Хайрата эжыгээ хүлыеншые шоройдуулангүй, үргэн абажа, зөөлэхэнөөр хандажа байдаг. Цыден Шароповна нүхэртээ 43 жэлэй туршада ан бунхан ажаһуугаа. Хүдөө нютагтаа ажаһуухадань,

хоюулаа ажалаа хэжэ, үхэр малаа үсхэжэ, огородой эдээ ургуулжа, бүрин бүтэн, яб гэмэ найдамтай айл һуугаа. Олон үхибүүдые хүн болгохо гэшэ бэлэн хэрэг бэшэ. Тэрэ сагта илангаяа үхибүүдтэ таара-ма хубсаһа хунар наймаанда байхагүй, гуталһаа бэшыень оёжо, хүрмэжэл бүтээгдэдэг хааб даа. Энэ үеын эжынэр бу-лта оёдолшон байгаа бшуу. Харин мүнөө элдэб хубсаһа хунар хүршэ Хитад оромнай бэлэнээр бүтээхэ, наймаалха, үхибүүдые хубсалуулхада бэлэн, мүнгэтэйл байбал, асуудалгүй ха юм. Цыден Шароповна гэрэйнгээ ажалда бэрхэ, уран гартай, оё-жошые шададаг. Энэнь ехэ туһа болоо бшуу.

Цыден Шароповна өөрөө үргүүлжэ, нагасындаа ямар-шые дутуугүй, һайнаар хүмүүжүүлэгдэнэн. Найман үхибүүтэй болоходонь, нүхэрэйн түрэлэй айлайхи нэгэ хүбүүнэй эриһэн юм. Тиихэдэн үгы даа, үри хүүгэдээ хэндэ-шые үгэхэгүйб, өөрөөл булт-тыень тэжээжэ, хүн болгохоб даа гэжэ сэдхэлдээ тангариг үгэнэн байна. Дээдын эрдэм шудалха хүсэлтэй байбашые,

үри хүүгэдээ орхижо, һуралсал хэхээ хайрлаһан хадаа найман һайхан үринэртөө бултандань дээдэ мэргэжэлэй эрдэм хүүлэнэн байна.

Буянтай һайхан сэдхэлтэй буурал эгэшин үрээлэй һайхан үгэнүүдээр энэ хөөрөөгөө дүүргэһүү: "Хүн бүхэн эбтэй

эетэй, хүн зондоо хүндэтэй, нютагай газартаа туһатай, ажалтай, энхэ элүүр ябаг лэ даа".

Цырегма САМПИЛОВА.
Авторай фото-зураг дээрэ: (баруун гарһаа) Ц.Ш.Чердонова Мария Дугаровна эгэшэтээ.

"Дайнай үеын үхибүүд хөөрэнэ" гэнэн конкурсно

Эхэ оронойнгоо аша туһада

бал, Базаров Түмэн-Доржо, Ешидоржиев Даша, Даржаев Галсан-Даша, Жамбалдоржиев Сэдэб, Дамбиев Насаг, Санжимитупов Түмэн, Бальжинимаев Бата-Мүнхэ, Арсаланова Сэсэг, Жигмитдоржиева Вера, Чимитдоржиев Эрдэни, Дашиев Бата-Мүнхэ, Цыденова Долгор, Болотова Сайгарма, Дамдинова Намажаб, Нимаева Рэгзэд, Бальжинимаева Намажаб, Базарон Роберт, Жигжитов Бата-Мүнхэ 1-дэхи класста ороо бэлэйбди. Дайнай хүндэ хүшэр үе байгаа. Карандаш, ручка, саархан, үзэхэ номууд дуталдаха. Дагбахай гэжэ нэ-

дажа, үхибүүд бухал шэрэдэг, тармуурта, косилкада нуудаг, хони мал адуулдаг, намартаа тарья хуряалга дээрэ ажалладаг, хартаабха малтадаг байгаа. Тиэхэдээ үхибүүд бага балшар наһанһаа ажалда дүршэдэг юм. Хоёр дүү хүбүүдни – Батажаб, Манзаргаша мүн лэ интернадта нуража, Совет орондоо ашатай туһатай хүнүүд болоһон гэшэ даа. 1945 оной хабар. Агуу Илалтын мартагдашагүй үдэрье элихэнээр ханадагбди. Майн 9-нэй Илалтын үдэр нургуулимнай байшан дээрэ улаан туг хийдхүүлэгдээ

Чимитдоржи Дагбаан

Он жэлнүүдэй үнгэрхэ бүри Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуу-хэ дайнда совет арадай болон тэдэнэй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй туйлаһан илалта улам гүнзэги удхатай боложо байна. Ушарын гэбэл, оронойнгоо үнгэрхэн сагай түүхы буруугаар, худал хуурмагаар харуулһанһаа уламжалан, энэ дайнда ямар гүрэнүүдэй хабаадаһые, хэнэй илалта туйлаһые мэдэхгүй залуу үетэн үрган үндыһэн байха юм. Гадна зарим хархис хүсэнүүд энэ илалтын нэрэ хүндые, алдар габьяае доошолуульһые аһан шадалаараа оролдоно. Тиимэһээ дайнай гал дүлэн соогуур гаража, халуун шулуу долёһон, үхэлһөө бэшэ бүхы юумэ үзэһэн үндэр наһатанай дурсалгануудые, хөөрөөнүүдые, һанамжануудые сонинуудта, сэтгүүлнүүдтэ үргэнөөр толилжо, радио, телевиденээр дамжуулжа байха ёһотойбди.

ҮХИБҮҮДЭЙШЬЕ ХУБИТА БИИ

үбгэд, хүгшэд, үхибүүд нутагайнгаа ажахын адууһа мал гарза хоролтогуйгөөр харуулһалдаг, өөһэдэйнгөө эдихэ тарья, малай тэжээл тарижа ургуулдаг хэн. Гадна сэрэгтэ моридые эльгээдэг, Эхэ ороноо хамгаалагшадые мяхаар, талха хилээмээр хангадаг байгаа.

Манай гэртэхин – Оргодой Бодонгууд угай Шадангууд хүхүүрэй Жабай Жэгжэдтэн хонишодоор ажалладаг хэн. Тэрэ үедэ нэгэ отарада 1500 толгой хонид тоологдодог бэлэй. Манайхин гол түлэб бураад үүлтэрэй эхэ гү, али эрье хони харадаг хэн. Хонин хүрэгтөө хусануудые нула табихадань, январьһаа сентябрь болотор нарай түл һубарижа абтадаг байгаа. Мянга гаран хурьгад абтаха. Хонидой ноһо хайшалха, брынээдэ һү нааха, тушааха, хонидоо адуулха гэжэ мэтэ ажал барагдаха бэшэ даа.

Абамнай – Жабай Жэгжэд 1888 оной Хулгана жэлдэ түрэнэн юм. Теэд эхирэй үрөөһэн байһан дээрэһээ Чимитдоржо ахынгаа һүүлээр хуурай хохир дээрэ унаһан хадаа 1889 онойхөөр дансада ороһон юм гэхэ. Эжымнай – Сэрэмпилэй Сэндэмэ 13 наһаар дүү байгаа. Абамнай дэлхэйн хоёр дайнда хабаадаһан байгаа. 1914-16 онуудта Баруун Украинин Карпадай шэлэ шадар окоп малтадаг болон шиигтэй газарта туйлай хүндэ хүшэр ажал хэдэг байһан гэшэ. Тиигэжэ аба ород хэлэндэ талмул нураһан, эдээ уһандань яһала таарадаг болоһон байгаа гэхэ. Хоёр ехэ эгшэ-нэрнай – Хандама, Сэрэнжаб – нутагайнгаа эхин шатын нургуулида нураад, саашадаа нуралсалаа үргэлжэлүүлхэ аргагүй болоходоо, түрэл ажахыдаа бүхы наһаараа амжалтатайгаар хүдэлһэн юм. Үнэр баян бүлэнүүдтэй боложо, гал гуламтаяа нангинаар сахиһан байгаа. Хоюулаа үндэр наһа наһалаа. Дунда эгшэ Сэрэнжаб абгай 92 наһанайнгаа дабаан дээрэ гараад ябатараа, энэ хабар бурхандаа мордоо.

Одохон абгай Намасэрэн 1943 ондо, харин би хойто жэлдэнь Шандалиингаа эхин шатын нургуулида нурахаа ороо һэмди. Хоёр багша Елена Борисовна Сопходоева, Цыпелма Дамдинжаповна Дамдинжапова хүдэлдэг хэн. 60 гаран хүбүүд, басагад нураха. 18 үхибүүд, тусхайл-

рэтэй үбгэжөөл карандашай гол улаан бургааһанай нүхэ руу нуулгажа үгэдэг хэн.

нургуулимнай байшан хоёр таһалгатай байгаа. Эдэ таһалганууд соо 1-3-дахи, 2-4-дэхи классай нурагшад нурадаг бэлэй. 1943 ондо Агын багшанарай училищи дүүргэһэн Цыпелма Дамдинжаповна 1-3-дахи классуудай нурагшадта заадаг байгаа. Багшамнай хоолойгоо аалин нам, нула, шанга болгожо байгаад ойлгосотойгоор заадаг хэн. Ойлгоогүй наамнай, хэдэ дахин дабтаха. Энхэргэн зөөлэн, һайхан сэдхэлтэй багшамнай өөрынгөө үхибүүн

һэн. Али бүхы юумэ гүйсэд һайнаар, тордиһогүй зүбөөр, хүсэд һайнаар ойлгоогүйшье һаа, ехэл хүхилдөө, элдэб наада наадаа һэмди. Илалтын үдэрэй хүндэлдэ һайнаар эдээлүүлэ бэлэй. Элдэб ажал хэдэг Дагбахай, тогоошон Норжимо абгай, шорой хамагша Намажаан абгай болон багшанарнай баярлаһандаа нүдэнэйнгөө нулимса аршажа байгаагша хэн. Мартагдашагүй, айхабтар ехэ баяр болоо хэн даа! Энэ үдэр манай Шандали нутагай Ворошиловай нэрэмжэтэ колхозой центртэ баярай суглаан боложо, түрүү ажалшад үгэ

шадай, хонишодой үхибүүд гэшэ. Түрэлхидын түхэрээн жэлдэ мал хаража, ходо-доо иишэ тишээ зөөжэ ябадаг. Тиимэһээ тойрогой нургуулинуудай дэргэдэ 2250 нурагшадта интернат байгуулжа, гүрэнэй тэдхэмжэдэ абаа һаа, һайн байгаа даа". Нүхэр Сталин депутатай гуйлтые анхаралтайгаар шагнажа, бээлүүлэ хэн. Тиин 1947 оной эхинһээ Агын тойрогой нургуулинуудта интернат байгуулагдаһан юм. Гүрэн түрэмнай малшадай үхибүүдые хубсаһа хунараар, эдэ хоолоор хангадаг болоо бэлэй. Тиигэжэ үхибүүдэй рациондо улаан загаһан, рафинад саахар, сагаан тоһон ба бэшэшье амтан эдээ хоолой зүйлнүүд ородог болоо хэн даа. Амаралтын үдэртэ нурагшадтай гэртээ харижа ерэхэдэнь, интернадые даагша субботын үдэшин ба амаралтын үдэрэй эдээ хоолойн зүйлнүүдые нарин нягтаар шэгнэжэ үгөөд, табидаг хэн. Манай түрэлхид, үхибүүд иимэ аша туһыень үнэн шударгы ажалаараа, эрхим һайн нуралсалаараа харюульһые оролдодог байгаа.

Иимэ ехэ харгалзала туһаламжын, дэмжэлгын аша туһаар үхибүүд нуралсалаа үргэлжэлүүлэ һааб даа. Тиигэжэ хэды олон эрдэмтэд, уран зохёлошод, багшанар, врачнууд, инженернүүд, экономистнууд ургажа гараа гэшэб, тооложо барахын аргагүйл! 1944 оной сентябриин 1-дэ Шандалиин нургуулида орошодой дундаһаа багшанар, инженернүүд, врач, журналист, мүн хүдөө ажахын мэргэжэлтэд, орден тоолаһад, хонишод ургажа гаранхай.

Коммунист партиин хүтэлбэри доро Совет ороной арал түмэнэй, СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй шэн зоригто сэрэгшэдэй баатар габьяагаар туйлагдаһан Агуу Илалтын алдарт 70 жэлэй оёе нангинаар угтахые бүхы дэлхэйн үнэн сэхэ хүнүүд, манай ороной арал зон бэлдэжэ байна. Энэ Агуу Илалта арал түмэнэй, зориг түгэлдэр сэрэгшэдэй, үбгэд, хүгшэдэй, үхибүүдэй аша туһаар, оролдолго хэшээлээр туйлагдаа гэжэ хэлэхэ дүүрэн эрхэтэйбди!

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ,
журналист,
Россиин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ.

Дайнай үрда жэлнүүдтэ нургуули дүүргэгшэд багшанар Дондок-Ринчин Намжилонтой, Түмэндоржи Анандаевтай хамта байна.

шэнгээр маанадта хандаха. Дайнай үедэ үхибүүд тулюур хубсаһа хунартай, эдээ хоол муутай ябаал даа. Зунай амаралтын болоходо, үхибүүд арга шадалаараа элдэб ажал хэжэ, колхоздоо туһалдаг хэн. Үбнэ сабшалгада хабаа-

хэлэһэн, ёхор наадаһан байгаа. Колхозой түрүүлэгшэ Цыдено Даржа, ажахын түрүү ажалшан, оронойнгоо Оборонын жасада 100 мянган түхэригэй урьһаламжа хэлэн Юрөөлтын Юндэн, Хужартайн фермын ахалагша хаалишан Жамбай Бутит болон бусад түрүүшүүл нүдэнһөө нулимса дуһаан, баярай үгэ хэлэжэ, сугларагшадтай сэдхэлдэ нангин дурасхаал үлөөгөө хэн гэжэ нутагайхиднай олон жэлдэ хөөрэлдэгшэ бэлэй!

СССР-эй хоёрдохи зарлалай Верховно Советэй хунгалта 1946 оной мартада болобо. СССР-эй Верховно Советэй депутатаар хунгагдаһан ажалшадтай депутатуудай Агын округной Советэй Түрүүлэгшэ Чимитдоржи Дагбаан түрүүшын сессиин үедэ Иосиф Виссарионович Сталинда бараалхажы, иимэ гуйлтатайгаар хандаа хэн ха: "Манай үхибүүд – мал-

Понедельник, 27

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 Д/Ф «КУЗЬКИНА МАТЬ. ИТОГИ. «БАМ - МОЛОДЕЦ»
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ

Вторник, 28

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.15 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 Д/Ф «МЫ РОДОМ ИЗ МУЛЬТИКОВ»
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ

Среда, 29

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

17.00 Т/С «ПОКА СТАНИЦА СПИТ» (12+)
18.30 Т/С «КАМЕНСКАЯ» (12+)
19.30 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)
21.50 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00 Т/С «УЙТИ, ЧТОБЫ ВЕРНУТЬСЯ» (12+)

ТНТ

07.00 «МУНГЭН СЭРГЭ» (6+). ПОГОДА
07.15 М/Ф «НОВОСЕЛЬЕ У БРАТЦА КРОЛИКА», «ОСЬМИНОЖКИ» (6+)
07.45 «ДО И ПОСЛЕ» (12+)
08.00 «ВСЯ БУРЯТИЯ». ПОГОДА

ТИВИКОМ

06.00, 07.30, 09.00 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30 «ЕДА С АЛЕКСЕЕМ ЗИМИНЫМ» (16+). ЗУРХАЙ

07.00, 10.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
08.00 «БРАК БЕЗ ЖЕРТВ» (16+). ЗУРХАЙ
09.30 «ВКУСНО» (12+)
10.30 М/С «ИНЬ! ЯНЬ! ИО!» (6+)
10.50 М/С «БУДНИ АЭРОПОРТА» (6+)

СТС

16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «МИШКА-ЗАДИРА», «НИЧУТЬ НЕ СТРАШНО», «КТО СКАЗАЛ «МЯУ?» (0+)

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «ВЕРНОЕ СРЕДСТВО», «ШАПКА-НЕВИДИМКА», «КОТ-РЫБОЛОВ» (0+)

09.00, 13.30, 19.30, 00.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.30, 14.00 Т/С «ВОРОНИНЫ»
11.20 Х/Ф «ГОРЬКО!»
13.15, 23.40, 01.30 «6 КАДРОВ» (16+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.10 «ДО СУДА» (16+)
10.15, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»

ДТВ

06.00 М/Ф (0+)
08.00 «УЛЕТНЫЕ ЖИВОТНЫЕ» (16+)
08.30, 19.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)
09.00, 15.50, 18.30, 21.40 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 СЕЙЧАС
07.10 «УТРО НА 5» (6+)
10.30 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»

ДТВ

06.00 М/Ф (0+)
08.00 «УЛЕТНЫЕ ЖИВОТНЫЕ» (16+)
08.30, 19.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)
09.00, 15.40, 18.30, 21.30 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 СЕЙЧАС
07.10 «УТРО НА 5» (6+)
10.30 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»

02.20 Т/С «МОТЕЛЬ БЕЙТС». «ГОРОДСКИЕ ПИЖОНЫ» (18+)
05.05 «В НАШЕ ВРЕМЯ» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 Д/Ф «НЕВИДИМАЯ ВЛАСТЬ МИКРОБОВ» (12+)
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»

22.00 Т/С «УЙТИ, ЧТОБЫ ВЕРНУТЬСЯ» (12+)
01.40 Д/С «ЗАГАДКИ ЦИВИЛИЗАЦИИ. РУССКАЯ ВЕРСИЯ»

ТНТ

07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ «ТЭЦ-3»
08.15, 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)

10.30 М/С «ИНЬ! ЯНЬ! ИО!» (6+)
10.50 М/С «БУДНИ АЭРОПОРТА» (6+)
11.05, 15.05 Т/С «ГОВОРIT ПОЛИЦИЯ» (16+)

ОРОН НЮТАГАА СУУРХУУЛХАЛ ОЮУН БЭЛИГТЭЙ ЭДИРШҮҮЛ

Б.Б.Шойнжонов

«Илалта» бүлэг эрхэмлэгчид

Буряад хэлэнэй габшагай нарын оршомдо ниислэл Улаан-Үдэ хотын 29-дэхи буряад гимназида «Оюун бэлиг» гэнэн бүхы республикын хэмжээнэй юһэдэхи ангиин нурагшадай хуралдаан октябриин 17-до үнгэрбэ. Энэ хуралдаа табадахи жэлээ Буряад Республикын Эрдэм нурагсалай яаман, Улаан-Үдэ хотын эрдэм нурагсалай хороон, 29-дэхи буряад гимнази үнгэргэнэ. Гимназиин захирал Б.Б.Шойнжонов «Юундэ 9 ангиин нурагшадай мурьсөөн эмхидхэгдэнэб?» гэнэн сэтгүүлшэдэй асуудалда харюусахадаа, 9 анги хүрэтэр нураһан шабинарай буряад хэлээр эрдэм мэдэсыень, яряанай хэлэнэй талаар шадабарийень шалгажа үзэхэ арга олгогдоно гээд тэмдэглээ.

Энэ удаа долоон нургуулиин түлөөлэгшэдэй оюун бэлигыг жюриин гэшүүд – Б.Д.Цыренов (Буряадай эрдэмэй түб), Б.К.Ширапов (Эрдэм нурагсалай яаман), Б.В.Гындынцыренов (РБ-гэй Толгойлогшын Захиргаанай болон Правительствын яһатан хоорондын харилсаануудай хороон), Г.Х.Ц.Гунжитова (БГУ-гай Зүүн зүгэй институтай директорэй орлогшо), мүн эдэ мүнүүдэй автор гээд сэгнэнэ байна.

29-дэхи буряад гимназиин буряад хэлэнэй багша Б.Ц.Цырендоржиева тус хуралдаанай ябасые шабинартайгаа хамта хүтэлөө. Эгээн түрүүшын шатада нургуулинуудай түлөөлэгшэд бэе бээтэйгээ танилсаа, өөһэд тухайгаа хөөрөө, дуулаха, хатарха уран бэлигээ харуулаа. Хүүлээрнэ бутаран худхаржа, шэнэ бүлэгүүд болон хубаарба. Ондо ондоо нургуулиинхид нэгэ бүлэг боложо нэгэдэхэдээ, хэр зэргэ бэе бээе ойлголсожо, эбтэй эетэйгээр мурьсэжэ шадахаб гэжэ элирүүлэгдээ.

«Түүхэ төөрихэгүй, үг орхигдохогүй» гэнэн шатада мурьсэгшэ бүлэгүүд буряад арадай ёһо заншалаар, соёл болон түүхээр асуудалнуудта харюусаа. Тиэхэдээ нурагша бүхэнэй эрдэм мэдэсэ, яряанайнь буряад хэлэн шалгагдаа.

Заяата найхан ёһо заншалаа, Захяата нангин хэлэ түүхэеэ, Баян хонгор эхэ тоонтоёо, Бүян ехэтэ аба, эжыгээ Бү мартая! –

гэнэн поэт В.Намсараевай мурнуудыг уряал, захяа болгожо ябахыень ерээдүйн оюун бэлигтэндэ хүсэхөөр. «Сахижа ябая!», «Эдир оршуулагша» гэнэн шатануудта хүнгэн бэшэ даабаринуудыг дүүргэхэ гэжэ нурагшад оролдоо. Илангаяа оршуулгын ажалда дүршөөгүй байһаниин элирүүлэгдэбэ. Оршуулагдахаар үгтэнэ текстнүүд орошоог байгаа гэжэ ханагдана.

«Эрхим бэрхэ ударидагша» гэнэн шатада бүлэгүүдэй капитанууд бэлиг шадабарияа харуулһан байна. Жэшэнь:

**Талын тарбаган
Тарган тарбаган
Табаран табараа
Табанһаа таһараа
Арбан табан
Атар тарбаган
Арбан зүг рүү
Арбагайдуулаа** – гэнэн мурнуудыг хэн түргөөр, зүбөөр хэлэхэб гэжэ мурьсөө.

Мүн бүлэгүүд 3-5 минутын туршада бэлдэжэ, оньһон ба хошоо

үгэнүүдыг хэрэглэн, «Уеын нүхэд-үерэй хулһад» гэнэн түлэбөөр багахан зүжэглэмэл наада зохёогоо. Жэшээлбэл, «Номой санда», «Дэлгүүртэ», «Театр соо» гэхэ мэтэ наадан бултание хүхэзбэ. Шадахысаа буряад хэлээ гаргажа, нютаг хэлэнэй үгэнүүдыг хэрэглэжэ байгаад, Ивалгын, Кабанскын, Сэлэнгын, Хэжэнгын аймагуудай, ниислэл хотын нурагшад хүюу зугаатай, согтой, залитай эдир наһанайнгаа ульһыг харуулбал даа.

Мурьсөөнүүдһээ гадуур Хэжэнгын нурагшад – буряад рэп, Ноёһоной Алтана Ринчинова «Мянгад» гэжэ хатар, Чимитцоу Цоктоева – чанза дээрэ буряад ёһохорой хүжэм гүйсэдхэбэ. Кабанскын аймагай Корсаковын нурагшад «Хүн шубуун» хатар харуулжа, сугларгадыг хужарлуулаа. Хүндэмүүшэ 29-дэхи буряад гимназиин шабинар баһа өөрынгөө уран бэлигтэй танилсуулһан байна.

Бүхы шатануудай үедэ абahan сэгнэлтэнүүдэй һүүлэй дүнгөөр «Амгалан» бүлэг III нуури эзэлбэ. Бүлэгэй бүридэлдэ Юрий Соболев (Корсаково), Түмэн Цыренов (Нужаа), Юй Айсун (63-дахи нургуули), Алтана Ринчинова (Ноёһон), Дари Цыдыпова (47-дохи нургуули) хабаа туршаһан байна.

«Урагшаа» бүлэгэй бүридэлдэ Чимитцоу Цоктоева (Ноёһон), Аюр Базаров (47-дохи нургуули), Янжима Загдажапова (Хэжэнгэ), Мария Хабусова (Корсаково), Алена Цыденова (29-дэхи гимнази) хоёрдохи нуури эзэлээ.

«Илалта» гэжэ нэрэ зүүһэн бүлэгэйхид – Бато Ширапов (Хэжэнгэ), Люба Лубсанова (47-дохи нургуули), Надя Илькеева (Корсаково), Светлана Пахоннова (Корсаково), Янжима Жалсанова (29-дэхи гимнази) нэрэдээ хүрэхэ, эрхим түрүү нуури эзэлээд, тэдэнэртэ бэлэгүүд, дипломууд барюулагдаа. Хуралдаанда хабаадагша бүхэн «Баярай бэшэгтэ», «Үнэмшэлгэдэ» хүртөө.

Эдиршүүлэ бэлдэнэн хүндэтэ багшанарта республикын нурагсалай болон эрдэм ухаанай министр А.В.Дамдинойвай гарта билгатай «Баярай бэшэг», үнэтэ бэлэг барюулагдаба.

Түрэл буряад хэлэнэйнгээ элшэ туяа сэдхэлэй тэжээл болгожо ябахыг, түрэнэн аба, эжынгээ аша туһа харюулжа ябахыг, түрэл арадайнгаа түлөө улаагаараа оролдожо ябахыень ерээдүйн оюун бэлигтэндэ хүсэнэбди.

**Туяна САМБЯЛОВА,
Борис БАЛДАНОВАЙ
фото-зурагууд.**

Хуралдаанда хабаадагшад гэрэй даабари-найруулга бэшэһэн байна. Энэ шатада 47-дохи нургуулиин Дари Цыдыповагай, Анатолий Ханжаевай (Нужаагай нургуули) ажал тэмдэглэгдээ. Корсаковын Мария Хабусова – III нуури, Алтана Ринчинова (Ноёһон) – II нуури, Хэжэнгын Норбу Гурьев – I нуури эзэлээ. Энэ дугаарта Норбу Гурьевай найруулга хүндэтэ уншагшадай һонорто дурадханабди.

БУРЯАД СЭДХЭЛТЭЙ ХҮН ЯМАР БАЙХАБ?

Ерээдүйн оюун бэлигтэн – бидэ - харуул найхан ерээдүйтэй байхабди! Бидэ, мүнөө үеын залуушуул, өөрынгөө ерээдүйн байдал хубилгаха, шэнэшье маягтай болгохо аргатайбди. Харин ямаршье арадай ерээдүй хэдэн үе сагуудай түүхэнээ, ажабайдалһаа, үг изагуурһаа дулдыдадаг ха юм. Ажабайдалай үгын замда буряад зон хүшэр сагай тулажа ерэхэдэ, элинсэг хулинсагуудтаа хандадаг байгаа гэжэ бултанда мэдээжэ. Энэ урданай ёһоор ерээдүйн оюун бэлигтэн - бидэ - нэн түрүүн буряад арадайнгаа түүхээр һонирхожо, ёһо заншалаа сахижа, соёл болбосоролоо үргэжэ ябаха ёһотойбди. Элинсэг хулинсагуудайнгаа бүхы дүй дүршэлыг, ухаан бодолыг, найн найхан абари зангыг бээдээ шэнгээн абажа, буряад арадайнгаа хүжэхэ хэрэгтэ өөрынгөө горитой хубитаяа оруулха ёһотойбди. Ерээдүйн оюун бэлигтэн буряад хэлээ мэдэхын хажуугаар, түрэл хэлээ сахижа, хүжөөжэ, дээшнэ үргэжэ, угаа уһанда хаянгүй, элинсэг хулинсагуудайнгаа захяагаар «буряад сэдхэлтэй» хүн болохо ёһотой. Мүнөө үедэ «буряад сэдхэлтэй ябалга» гэшэ хэдэн олон талатай: үг гарбалаа мэдэхэ, эхэ эсэгдээ, тоонтодоо, түрэл хэлэндээ, эхэ байгаалидаа, арад зондоо үнэн сэхэ байха. Совет үе сагта «урданай юумэн ула болоо, мүнөөнэй юумэн зула болоо» гээд лэ, урданай юумэн хэрэггүй: элинсэг хулинсагууднайшье, үг гарбалнайшье, түүхэ домогууднайшье, буряад арадай эндэмэни «Гэсэр» үлгэрнайшье хэрэггүй байгаа. Тиэхэдэ совет гүрэндэ яһатанай, хэл аманай илгаа байгаагүй, харин бултадаа шэнэ совет арад гэлэн нэрэтэй болохобди гэжэ Коммунист парти хэлэдэг байгаа. Харин мүнөө сагай эрхэ байдалай эрилтэ ондоо. Элитэ эрдэмтэн Л.Н. Гумилев иигэжэ хэлэнэ: «Ямар бэ даа арад түмэнэй элирүүлгын нуури нэн түрүүн хүнэй мэдэрлһэн дүлдэдадаг. Хүн түрэл арадайнгаа мэдэлдэ бага балшар наһанһаа байдаг».

Гүн хамтаралгын(глобализациин) үедэ хэдэн зуун ондоо арад сооһоо буряад арад зон өөрын харасатай, мэдэрлһэй байха ёһотой. Хүн бүхэн өөрын харасатай, мэдэрлһэй, хэнһээшье дулдыдадаггүй һанал бодолтой байгаа һаа, юумэ урлажа гү, зохёожо, бүтээжэ шадана. Жэшээлхэдэ, бүхы дэлхэйдэ суутай уран зурааша Даша Намдаков буряад хэлээ, түүхээ мэдэнгүй, имэ мэдээжэ скульптор боложо шадаха байгаа гү?

Арадайнгаа түүхэдэ, ёһо заншалада, уран зохёолдо, арадай аман зохёолой баялигта, ажабайдалда хандажа, нэргэхэ, саашаа ябаха ёһотойбди. Тиигэбэл арадайнгаа урдаа хараха, угаа дамжаһан оюун бэлигтэн болохо аргатайбди. Ерээдүйн бэлигтэн, бидэ, буряад арадайнгаа омогорхол, найдал, нэрэ хүндэ болохо гэжэ оролдохобди.

**Норбу ГУРЬЕВ,
В.С.МУНКИНАЙ нэрэмжэтэ
Хэжэнгын лицейн нурагша.
Хүтэлбэрилэгшэнь
Ханда Дамбаевна
БАДМАЕВА.**

Хэжэнгын лицейстнүүд

Хүхюу, эбтэй эдиршүүл

«Сахижа ябая» шатын үедэ

БАГШЫН АЖАЛ БУЯНТАЙ, БАГША ХҮН ХҮНДЭТЭЙ

Наартай найхан намарай үдэр заһамал дардам харгыгаар Сергей Гармаевич Ошоров, Жамбалма Цырендондуковна Жамбуева багшанартай Хурамхаанай аймаг тээшэ ганзага ниилэн автобусоор гүйлгэлдэбди. Харгын хоёр талаар ногоон торгон тэрлигээ хэдэрхэн ой тайга нэмжынэ. Арюухан Байгал далаймнай зунай зулгы ханые ханаад гуниглаһан мэтэ долгинуудаа аалиханаар мухарюулна. Баргажан гол уһаяа мэлмэрүүлэн, намдуухан долгилхонь найханаар харагдаха юм.

Ямар найхан дайдатай, үзэсхэлэн гоё ой тайгатай, баян бардам, үргэн уужам Буряад орон нютагтай гэшэбибди гэжэ бахархан хараһаар, Хурамхаан хүрөөд, саашаа Угнаасайн дасанда мүргөөд, Арзгун ербэбди. Харгыдамнай хоёр гүрөөһэд машинимнай урдуур гүйлдөөд гарахадань, энэ нютагай сахюусад харалсажа байна, буряад арадай алдар суута ирагуу найруулагшад Николай Дамдинов Солбон Ангабаев хоёрой тоонто нютаг иимэ найханаар үгтажа байна гэжэ зүрхөө шэмшэрүүлэн, шэбшэжэл ябаа бэлэйб.

Үглөөдэрын газар дэлхэйнай саб сагаан саһаар хушагдаад, нютагай шарай шэдитэ үлгэрэйхидэл харагдахань гайхалтайшье, дэмбэрэлтэйшье байгаа бэлэй.

Нютаг...хургуули... Багша... Эдэ гурбан ойлгосо хорондоо тон нягта холбоотой. Багшанар, илангаяа буряад хэлэнэй багшанар үбгэ эсгэнэрэйнгээ сахижа, мүргэжэ, хүгэдэжэ ябаһан ёһо заншалуудые, захяа заабаринуудые ургажа ябаһан залуушуулдаа дамжуулжа, нангинаар ханажа, нурагшадтаа заана, хургана гэшэ. Багшын ажал хүндэ хүшэр, харюусалга ехэтэй, багшын ажал хүндэтэй, буянтай.

Багшанар үдэр бүри үхибүүдтэ хүмүүжүүлхы үгэ хэлэжэ, эрдэм номдо нургажа, угсаата арадайнаа хүмүүжэл тухай нургаалье

шабинартаа тэсэбэритэйгээр заадаг, нургадаг хүнүүд ха юм.

Октябрийн 17-до Хурамхаанай болон Баргажанай аймагай буряад хэлэнэй 22 багшанар Николай Дамдиновай нэрэмжэтэ Гааргын дунда нургуулида болоһон «Буряад хэлэ ба литература нуралсалай шэнэ эрилтын ёһоор юрэнхы дунда нургуулида заалгын шэглэл» гэнэн республиканска семинарта хабаадаба.

Буряадай гүрэнэй Ехэ нургуулийн Зүүн зүгэй дээдэ нургуулийн буряад хэлэн болон онол аргын тэнхимэй багша, педагогикын эрдэмэй кандидат, доцент Сергей Гармаевич Ошоров, багшын ажалай ветеран, 8-дахи класста үзэхэ «Буряад хэлэн» номой авторнуудай нэгэн, Буряад Республикын габьяата багша Жамбалма Цырендондуковна Жамбуева, «Буряад үнэн» сониной штатнабшэ корреспондент, «Мүнгэн тобошо» сайтын найруулагша, «Информ полис» сониной блогер Намжилма Нанзатовна Бальжинимаева гэгшэд энэ семинарта эдэбхитэй хабаадаба.

Хуралдаан дээрэ Гааргын дунда нургуулийн буряад хэлэнэй ба уран зохёолой дүй дүршэлтэй багша Наталья Цыремпиловна Шарланова 8-дахи класста «Мэдүүлэлэй шухала гэшүүд» гэнэн сэдэбээр нээмэл хэшээл үнгэргэбэ. Хэшээлдэ нурагшад олон юмэ хэжэ урдибэ, үгтээн статьянуудые хинан заһажа, нургуулидаа буряад хэлэн дээрэ

гаргадаг «Gaargaschool» ханын сониндо материалнуудые бэлдэжэ гаргаба. Минии ханахада, буряад хэлэнэй багшын ажал мүнөө сагта аргагүй ехэ харюусалгатай болоод байна. Үхибүүдтэ ехэ хүгжэлтэ үгэхын түлөө өөрөө хүгжэлтэтэй байха, түрэлхидтэй харилсаа холбоондо онсо анхаралаа хандуула, хэшээлээ шэнэ онол аргаар зохёохо гээд олон амин шухала хэмжээнүүд багшын урда тобойн гарана.

- Шэнэ номууд ерэжэ байна, «нархинсаг» болоһон хуушан номтой ехэл зободог байгаабди. Гоёор шэмэглээтэй шэнэ ном гартааш абахада, хэды ехэ урматай гэшэбэ, - гээд Светлана Добоновна Шагжиева, Бэлигма Балдыновна Цырендашиева гэгшэд хэлэнэ. Хүүгэдэй сэсэрлигэй ахамад

заяаша» сэдэбээр Е.Д.Раднаева 3-дахи класстай нурагшадтай хэшээл-наада харуулба. Гал заяаша гэжэ юун гэшэбэ, юүндэ тэрэниие хүндэлдэг юм бэ гэнэн ойлгосо үхибүүд багшын хөөрөөһөө хадуужа абаба.

«Мүшэтэ саг», «Хүсэлдүүлэ» гэнэн гаршагтай ухаагаа гүйлгэхэ кроссворд багша таалгана.

Эхин класстай багша С.Б.Бадлуева 2-дохи класста хонирхолтой «Байгал далайгаар аяншалга» сэдэбээр «Үгэ таһалжа бэшэлгэ» гэнэн нээмэл хэшээл харуулба. Хэшээл хонирхоомор, ойлгосотойгоор, хадуугдамаар үнгэрнэ. Эндэ багша компьютер хэрэглэн харуулаа.

«Буряад хэлэн» электронно номоор нурагшадтай дунда мурьсөөн болобо. Энэ мурьсөөнэй үедэ зарим үхибүүд электронно асуудалнуудта тодо, зүб харюунуудые түргэхэн үгэжэ шадана, харин зариманиинь тулгардана, аалидана гэшэ гү гэжэ адаглахаар, энэ хадаа багшын хэшээл заалгаһаа дулдыдана, буряад хэлэ электронно онол аргаар шудалалга үхибүүдтэ найшаагдана, тэдэнэй хонирхол татана гэжэ ойлгосотой. Мүнөө сагай эрилтээр нурагшадта электронно номоор үзэхэдэнь, таарамжатай байна. Гааргын нургуулида электронно хэшээл заалга дээдэ хэмжээндэ гэжэ адаглабабди.

«Баргажан – манай үлгы нютаг» гэнэн урятай аймагай эрдэм шэнжэлгын конференцидэ 5-11-дэхи классуудай нурагшад хабаадаба. Энэ конференци дээрэ Дэрэнэй, Уланхаанай, Гааргын, Хурамхаанай нургуулинуудай нурагшад арадай аман зохёол,

нютагай суута хүнүүдэй намтар, мүнөө үеын шажан мүргэл тухай, нютагай газар уһанай, хада уулын нэрэнүүд ямар удхатайб гэжэ мэтэ асуудалнуудаар шэнжэлгэ хэһэн тухайгаа хөөрэбэ. Энэ шэнжэлгэ тухай хөөрөөһөн соносоод, мэдэхэгүй юумэ мэдэхэ болобо, хонин хонин мэдээсэлнүүдтэй, бодомжонуудтай танилсаабди.

«Түхэрээн шэрээ» тойрожо нуугаад, багшанар бэе бэеынгээ ажал тухай зүбшэн хэлсэбэ, сэгнэлтэ үгэбэ, шүүмжэлэл хэлэбэ, илангаяа 8-дахи класстай номдо УМК бэшэхэ тухай хөөрөлдөөн үрэ дүнтэй үнгэрөө, аша ехэтэй семинар болобо гэжэ тэмдэглэмээр. Республиканска семинарта хабаадаһан багшанарта үнэмшэлгэ барюулагдаба.

Бүхэли үдэрөө болоһон семинарта багшанар эсэһэн байбашье, Дадал сомондо болоһон буряад арадай уласхоорондын «Алтаргана» наадан тухай, Улаан-Баатарта болоһон «Алтаргана» нааданай буряад арадай түүхэдэ оруулһан хуби нэмэри» гэнэн эрдэм-шэнжэлгын конференци тухай, «Мүнгэн тобошо» сайт тухай хөөрэхэдэмни, хонирхолоо алдангүй шагнабад.

Үхибүүдтэ ном судар зааха хэрэгтэ ажал хүдэлмэриез, эрмэлзэл зориггоо, бүхы наһаяа зорюулһан буряад хэлэнэй багшанарай гүн сагаан сэдьхэлынь Байгал далайн уһандал эршэтэйл, аршаан булагай дүһал шэнги сэбэр арюухан байха юм даа.

Намжилма
БАЛЬЖИНИМАЕВА.
Авторай фото-зурагууд.

бүлгэмэй үхибүүд «Табан хурган» гэнэн хэшээл-наада харуулба. Хэшээлээ заахадаа, уран зураг, хүгжэм хэрэглэжэ, ажалдаа зохёохы удха оруулжа, багша Н.Д.Цыденова ажаллана. Арбагар жаахан хүүгэдүүдтэ яажашье ном худар заадаг юм ааб даа гэжэ би гайханаб. Сэсэрлигэй үхибүүдэй шүлэг хэлэхэдэнь, дүү дуулахадань, хөөршөөнгүй байхын аргагүй байгаа нэн.

«Хүмүүжүүлгын дүрбэн тулга» гэжэ нэрэтэй класстаа гадуур ажал ябуулгада хабаатай «Гал

5 КАНАЛ

СТС
07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕО-МИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

11.30 Х/Ф «НАЗАД В БУДУЩЕЕ-2»
16.00 Т/С «ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ»
17.00, 18.30, 20.00 Т/С «КУХНЯ»

14.20 «СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬ-
НЫЙ ВЕРДИКТ» (16+)
15.55 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА»
(16+)

ДТВ
06.00 М/Ф (0+)
08.00 «УЛЕТНЫЕ ЖИВОТНЫЕ» (16+)
08.30, 19.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 СЕЙ-
ЧАС
07.10 «УТРО НА 5» (6+)

НТВ

06.35 М/С «СМЕШАРИКИ»
06.40 М/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО»
07.00 М/С «ЧЕРЕПАШКИ-НИНДЗЯ»
07.30 М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛ-
ШЕБНИЦ»

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.10 «ДО СУДА» (16+)
10.15, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТА-
РА» (16+)

21.00 Т/С «КАРПОВ. СЕЗОН ТРЕТИЙ»
(16+)
23.00 «АНАТОМИЯ ДНЯ»
00.00 Т/С «БРАТАНЫ» (16+)

09.30, 19.30 Т/С «АГЕНТ НАЦИОНАЛЬ-
НОЙ БЕЗОПАСНОСТИ-3» (16+)
12.30 Т/С «СОЛДАТЫ-5» (12+)

10.30, 16.00 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
11.30, 12.50, 13.30, 14.40 Х/Ф «ОБРАТНОЙ
ДОРОГИ НЕТ» (12+)

Четверг, 30

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.15 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

19.30 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)
21.50 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00 Т/С «УЙТИ, ЧТОБЫ ВЕРНУТЬСЯ»
(12+)

08.00, 01.10 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+). ЗУР-
ХАЙ
08.30 «ЕСТЬ РАЗГОВОР» (16+)
09.00 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+). ЗУР-
ХАЙ

09.00, 13.30, 19.30, 00.00 «МЕСТНОЕ ВРЕ-
МЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.30, 19.00 Т/С «ЛЮБИТ - НЕ ЛЮБИТ»
10.30, 21.00 Т/С «СВЕТОФОР»

04.00 Т/С «ПЕРЕДЕЛ. КРОВЬ С МОЛО-
КОМ» (16+)
06.00 Т/С «СУПРУГИ» (16+)

ДТВ

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 Д/Ф «РУССКАЯ РИВЬЕРА»
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ

ТНТ

07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-
ПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ «ТЭЦ-3»
08.15, 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»
(16+)

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55,
21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30,
01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕО-
МИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.10 «ДО СУДА» (16+)
10.15, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТА-
РА» (16+)

06.00 М/Ф (0+)
08.00 «УЛЕТНЫЕ ЖИВОТНЫЕ» (16+)
08.30, 19.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 СЕЙ-
ЧАС
07.10 «УТРО НА 5» (6+)

Пятница, 31

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.15, 06.10 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

13.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ» (12+)
14.00 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
16.00 Т/С «СЕРДЦЕ ЗВЕЗДЫ» (12+)
17.00 Т/С «ПОКА СТАНИЦА СПИТ»
(12+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00,
15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 23.10 «НО-
ВОСТИ ДНЯ» (16+)

07.30 М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛ-
ШЕБНИЦ»
08.00, 14.00 Т/С «ВОРОНИНЫ»
09.00, 13.30, 18.30 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА
СТС-БАЙКАЛ» (0+)

ДТВ

06.00 М/Ф (0+)
08.00 «УЛЕТНЫЕ ЖИВОТНЫЕ» (16+)
08.30, 19.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)

ТНТ

07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-
ПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ «ТЭЦ-3»
08.15, 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»
(16+)

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55,
21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30,
01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕО-
МИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.10 «ДО СУДА» (16+)
10.15, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТА-
РА» (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30 СЕЙЧАС
07.10 «МОМЕНТ ИСТИНЫ» (16+)
08.00 «УТРО НА 5» (6+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
09.55 «МУСУЛЬМАНЕ»
10.10 Д/Ф «РОДОВОЕ ПРОКЛЯТИЕ ГАН-
ДИ» (12+)

Суббота, 1

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф «НА ДЕРИБАСОВСКОЙ ХОРОШАЯ ПОГОДА, ИЛИ НА БРАЙТОН-БИЧ ОПЯТЬ ИДУТ ДОЖДИ» (16+)

«РОССИЯ 1»

06.05 Х/Ф «ВОЛШЕБНАЯ СИЛА»
07.35 «СЕЛЬСКОЕ УТРО»
08.05 «ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ»

09.20 «ВОЕННАЯ ПРОГРАММА»
09.50 «ПЛАНЕТА СОБАК»
10.25 «СУББОТНИК»
11.05 «МАСТЕРА». «ЧУДЕСА РОССИИ» (12+)

ТНТ

07.00, 08.45 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 М/Ф «БАРБИ. ДЮЙМОВОЧКА» (6+)

21.30 «ТАНЦЫ» (16+)
23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+). ПОГОДА
00.30 «ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА» (16+)

ТИВИКОМ

06.00 «ТАЙНЫ ТЕЛА» (16+). ЗУРХАЙ
06.30, 09.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
07.00, 09.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ

СТС

08.00, 08.30, 11.05, 16.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.20, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

НТВ

06.45 ДОРОЖНЫЙ ПАТРУЛЬ
08.25 «СМОТР» (0+)
09.00, 11.00, 14.00, 17.00 «СЕГОДНЯ»

18.00 «КОНТРОЛЬНЫЙ ЗВОНОК» (16+)
19.00 «СЛЕДСТВИЕ ВЕЛИ» (16+)
20.00 «ЦЕНТРАЛЬНОЕ ТЕЛЕВИДЕНИЕ» С ВАДИМОМ ТАКМЕНЕВЫМ

ДТВ

06.00 Х/Ф «ДВА КАПИТАНА-2» (16+)
07.30, 03.50 Х/Ф «ВАМ И НЕ СНИЛОСЬ» (0+)

5 КАНАЛ

07.00 М/Ф (0+) (0+)
10.35 «ДЕНЬ АНГЕЛА» (0+)
11.00, 19.30 СЕЙЧАС

Воскресенье, 2

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф «ПОКЛОННИЦА» (16+)
09.10 «АРМЕЙСКИЙ МАГАЗИН» (16+)

«РОССИЯ 1»

06.15 Х/Ф «СЕВЕРНОЕ СИЯНИЕ» (12+)
08.20 «ВСЯ РОССИЯ»
08.30 «САМ СЕБЕ РЕЖИССЕР»

ТНТ

07.00 Х/Ф «СКАЗКА О ЗВЕЗДНОМ МАЛЬЧИКЕ»
09.15 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА

23.00 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+). ПОГОДА
00.00 «ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА» (16+)
01.00 «ТНТ-СИУВ»

ТИВИКОМ

06.05 Д/Ф «ГЕРОИ БОЛЬШОЙ ПЕРЕЕМНЫ» (16+)
07.00 «РАДАР-СПОРТ» (6+). ЗУРХАЙ
07.30 «ДЕШЕВО И СЕРДИТО»

СТС

08.00, 08.30, 08.50, 11.05 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

НТВ

07.00 ДОРОЖНЫЙ ПАТРУЛЬ
09.00, 11.00, 14.00, 17.00 «СЕГОДНЯ»
09.15 «РУССКОЕ ЛОТО ПЛЮС» (0+)

20.00 «СЕГОДНЯ. ИТОГОВАЯ ПРОГРАММА» С КИРИЛЛОМ ПОЗДНЯКОВЫМ
21.10 Т/С «МЕНТОВСКИЕ ВОЙНЫ» (16+)

ДТВ

06.00 Х/Ф «АЛЕКСАНДР. НЕВСКАЯ БИТВА» (12+)
08.15 Т/С «АГЕНТ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ-4» (16+)

5 КАНАЛ

08.55 М/Ф (0+) (0+)
11.00, 19.30 СЕЙЧАС
11.10, 12.15, 13.20, 14.25 Т/С «БЕЗ ПРАВА НА ОШИБКУ» (16+)

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ
В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающему в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:

Үнэгэрхэн зуун жэлэй аршан зуур

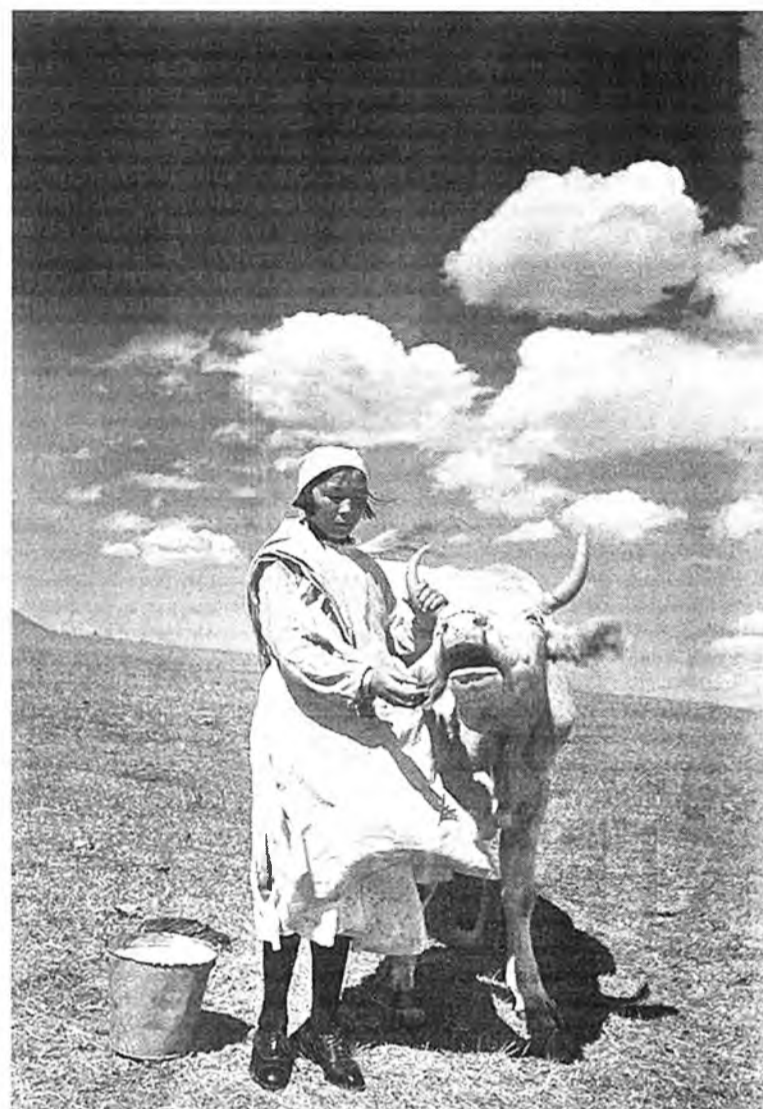
Дэлгэрэнгыгээр сайт дээрэмнай уншагты: burunen.ru

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Буряад-Монголой Республикын Тельманэй нэрэмжэтэ колхозой магазин соо. 1938 он.

Буряад-Монгол. Бэлшээри дээрэ үнээ хаалга.

Тельманэй нэрэмжэтэ колхозой ажалша эхэнэрнүүд хүхюун дорюунууд магазинһаа наймаа абаад ябана. Керогаз (эдээ шанадаг хэрэгсэл) гэрэл хоёр гэрэй ажалда ехэ хэрэгтэй. Буряад-Монголой Республика, 1938 он.

Дээдэ- Ивалга. Ивалгын дасан – Буряад ороной буддын шажанай түб. (35 километр Улаан-Үдэһөө). Мүргэлэй хэнгэрэг – хүрдэ. Шүтэлгын ёһо гуримаар хүрдэ нара зүб тойродог. Буряад Республика, 1991 он.

Суулгын нургуули. Шэнэ жэл. 1967 он

Эзэн эхэнэрнүүдэй анхаралда

ВИТАМИНТАЙ ХООЛ БЭЛДЭХЭЭ БҮ МАРТАЯ!

МАРИНОВАННО НОГООН ПОМИДОРНУУД

Хэрэглэгдэх зүйлнүүд: багаханууд ногоон помидорнууд, чеснок, укропой мүшэрхэнүүд. Рассолдо хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 3 литр уһанда 1 стакан 9 процентын уксус, 3 томо халбага саахар, 2 томо халбага дабһан, 3 лаврово набшаһан, укропой орооһонууд.

Помидор бүхэндэ нүхэ хээд, досоонь чеснок шэхгты. Тиигээд бэлдэгдэн шэл амһарта руугаа укропой мүшэрхэнүүдые дэбдээд, дээрэһэнь чесногтойгоор зүрэмдэн помидорнуудаа хэхэ болонот. Тиигэһэнгээ удаа үнөөхи бэлдэгдэн, бусалжа байһан халуун рассолоо юулэгты. Маринованно ногоон помидорнуудаа стерилизовалангүй хэхэдэтай болохо, юуб гэхэдэ, уксус ба чеснок хоёртнай өөһэдөө ехэ һайн консервантууд болодог байна.

Анна Петухова, Казань хото.

"РОЗОВЫЙ ВЕЧЕР" ГЭҢН ПОМИДОРНУУД

Хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 2 һонгино, 1 яблока, свёкло, помидорнууд, 1,5 литр уһан, 1 томо халбага дабһан, стаканай дүрбэнэй гурбан хуби саахар, стаканай гурбанай нэгэ хуби 9 процентын уксус.

Стерилизаци гараһан 3 литр шэл амһарта руу түхэрэнүүдээр хэршэгдэн һонгино, нэгэ хэды хүсэнэг яблока, 3 хүсэнэг шанагдаагүй свёкло хээд, дээрэһэнь бусалһан уһаа юулэгты. Тиигээд уһыень кастрюли руугаа хээд, дээрэһэнь дабһа, саахар ба уксусаа нэмээд, энэ уһаа һайса бусалгаха болонот. Бусалжа байһан рассолоо үнөөхи помидорнууд руугаа юулэгты. Тиигээд һайнаар хабхаглаад, бүдөөр гү, али полотенцээр орёогоод, хүрэтэрнь орхихо болонот.

Оксана Никитина, Новый Оскол хото.

ПИЦЦЭДЭ ХЭРЭГТЭЙ ПОМИДОРНУУД

Хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 4 килограмм помидор, 4 һонгино, чесногой 2 хуби,

1 томо халбага дабһан, 1 томо халбага хуурай базилик, 2 лаврово набшаһан, 4 томо халбага оливкова тоһон, 300 грамм томатна паста, 1 томо

халбага саахар, 1-2 бага халбага хара перец.

Помидорнуудаа хальһанһаань һалгаагаад, 4 хуби болгон хэршэхэ хэрэгтэй. Помидоройнгоо зөөлэн, досоохи хубие дабһантай холижо худхаад, дээрэһэнь хүндэшг юумэ табихат. Тиигээд 1,5 литр шүүһэнэйн гарахые хүлээгээд, һонгино, чесногоо сээрлээд, багахан хүсэнэгүүдээр хэршэнэт. Удаань базилик, лаврово набшаһадаа уур (ступка) соо хэхэ, таһа нүдэжэ нязалаад, эдэ бүгэдээ бага сага оливкова тоһон соогоо бусалганат. Тиигэһэнэйнгээ һүүлдэ үнөөхи помидорнуудтаа тэдэ бусалгаһанаа худханат, тиин бултыень томатна пастатаа, саахар, перецтээ холихо болонот. Тиигээд хахад литрэй шэл амһартаа пиццынгээ помидорнуудыё бүхы зүйлнүүдтэйнь амһарһаань 2 сантиметр доошо хэхэ ёһотойт. Юуб гэхэдэ, 90 градус халуун гал дээрэ 20 минута соо эдэ бүгэдээ пастеризовалха болоно ха юмта.

"РЕСТОРАНЧИК НА СЕЛЕ" ГЭҢН ПЕРЕЦ

Хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 1 килограмм перецэ 150 грамм петрушкын ба сельдерейн үндэһэнүүд, 150 грамм үнгэтэ капуста, чесногой 4 хуби, 2 лаврово набшаһан. Харин нэмэлтэ уһанда (заливка) хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 1 литр уһанда 1 стакан 9 процентын уксус, 2 томо халбага дабһан, 2 томо халбага саахар.

Перецэ 4-5 хуби болгон хэршээд, үндэһэнүүдэ һайса угаагаад, жэжээр отолон хэршэхэ болонот. Үнгэтэ капустаа дабһатай уһан соо угааһанһаань һүүлдэ баганууд хальһанууд болгон хуулан абагты. Тиигээд бэлдэн амһарта соогоо түрүүн доронь чесногоо, тиигээд перецэ, тиин үндэһэнүүдэ, үнгэтэ капустаһаа хубинуудыё ээлжээлэн дэбдижэ хэхэ ёһотойт. Тиигээд овошынгоо хубинууд бүхэн дээрэ дабһа, хара перецэ үбэнүүлхэ болонот. Тиигээд дээрэһэнь хүндэшг юумэ табиха хэрэгтэй. Үглөөдэрын шүүһэниин гаража эхилхэдэнь, дээрэһэнь халуун бусалһан маринадаа юулэхэ болонот. Тиигэһэнэйнгээ һүүлдэ 12-15 час соо тэрэнэ орхихот. Тиигээд үнөөхи маринадаа дахин юулэн абаад, дахинаа бусалгаха болонот. Тиигээд дахинаа бусалһан залилкаа үнөөхи овоштой амһарта руугаа хэхэ ёһотойт. Тиин иимэ аргая хоёр дахин дабтаха болонот. Тиигээд шэл амһарһаа нэгэ бага

доошонь овошоо хээд, бусалһан маринадаа нэмээд, 90 градус халуун галда амһартаа 15-20 минута соо стерилизовалха ёһотойт.

Ирина Соболева, Тверь хото.

"ВЛАДИМИРСКИЙ" ГЭҢН ДЖЕМ

Хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 5 стакан үхэр нүдэн, 1 стакан уһан, 7 стакан саахар.

Үхэр нүдээ 20 минута соо уһан соогоо бусалгахадаа, ходол худжа байха хэрэгтэй. Тиигээд гал дээрэһэнь абаад гү, али үгы гэбэл, бусалхагүйгөөр бага гал дээрэ табиханһаань удаа саахарынь хэхэ, һайса хайларнь худжа болонот. Джемээ халуун зандань сээрлэгдэн, стерилизаци гараһан шэл амһартанууд соогоо хээд, хүргэһэнэйнгөө һүүлдэ хабхагуударнь хааха болонот.

Тиигээдэтай джемтай дээшэ хөөрэн байха, харин доронь жэмсүүдын туһаад байха. Тиигээд амһартаа нээгээшье һаатнай, гэр соотнайшыё байхадаа, джемтай удаан гутахагүй юм.

Ксения Осипова, Сергач хото.

МИКРОВОЛНОВКО СОО ХЭҢН МАЛИНЫН ВАРЕНИ

Хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 1 килограмм малина, 1 килограмм саахар, 1 стакан уһан, 3-4 грамм лимонно кислота.

Уһаа саахартай худхаад, 5-15 минута соо микроволновкынгоо шанга гал (на полную мощность) дээрэ тэрэнэ табяад худжа, сиропоо шанагты. Тиигэһэнэйнгээ удаа жэмсээ, лимонно кислотагаа нэмээд хээд, үшөө шанга галда 8-20 минута соо байлгат. Тиигээ үдөө 3-5 дахин үнөөхи варениё худжа байха болонот. Стерилизаци гараһан шэл амһартанууд соо бэлэн болоһон варениё хэһэнэйнгээ һүүлдэ хабхаглаад, амһартаа уруунь харуулаад, бүдөөр гү, али полотенцээр һайса орёогоод, хүргэхэ хэрэгтэй.

Ольга Бурова, Рыбинск хото.

ПЕРСИГЭЭР ХЭҢН УЛААН АРХИ

Хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 3 килограмм персик, 3 литр уһан, 1 литр спирт, 1,5 килограмм саахар, 10 грамм мускатна һамар, корицын 0,5 хуби, зүгын тоһон, 1 пакет ванилин.

Персигүүдэ угаагаад, досоохи яһыень гаргаха, тиигээд мясорубкаар татаха, тиигээд шэл амһарта соо хэхэ хэрэгтэй. Удаань уһаа тэрэ томо амһарта руугаа юулээд, дээрэһэнь зүгын тоһо хээд, 2-3 долоон хоног соо эһэхиень (брожение) хүлээхэ болонот. Тиигээд энэ уһаа марляар шүүһэнэйнгээ һүүлдэ дээрэһэнь саахар, бусад зүйлнүүдэ, спиртээ хээд, 3 долоон хоног соо табинат. Тиигэһэнэйнгээ удаа бүтлхэнүүд соогуур юулээд, һэрюун газарта 2 һара соо табиха ёһотой болонот.

Зинаида Зиминая, Волгоград хото.

Элүүр энхын булан

НЮДЭНЭЙ ҮБШЭНҮҮДТЭ УРГАМАЛНУУД АША ТУҢАТАЙ

Октябриин 12-то Нюдэнэй хараа хамгаалгын бүхэдэлхэйн үдэр тэмдэглэгдэдэг гэшэ. Тиимэһээ энэ тэмээр уншагшадтаа зүбшэл, заабаринуудаараа хубаалдахамнай.

Хүйтэн уларилһаа, мүн муурай укропой набшаһа халуугаараа нүдэ руугаа хэһэнэ, мүн үбдэнэн хүнэй полотенце болон аршуул хэрэглэһэнэ олон зон нүдэнэй мэдээжэ үбшэнүүдтэ, нэрлэбэл, конъюнктивит, нүдэнэй хабдар – "үбдэг" гараха үбшэндэ (ячмень) нэрбэгдэдэг байна. Иимэ үбшэнүүдтэ аша туһатай

рецептнүүдые уншагшадтаа дурадханабди.

**Үгэрсэ, яблокаар хэһэн каша шэнги худхаса 10-15 минутын туршдаа үдэрэй 2-3 дахин нүдэндөө няаха хэрэгтэй.*

**Тиигээд 1 томо халбага укроп бусалһан 1 стакан уһан соо хээд, 15-20 минута эдешүүлэн байлгат. Тиигээд нүдэндөө нойтон жин хэхэ няабалтнай, аша туһатай байха.*

**Нохойн хоншоорой 10 сэгсүүдые 1 стакан уһан соо хээд, 10 минута соо бусалгаад, 1 час соо хүрэтэрын байлгаад, марляар шүүһэнэйнгээ һүүлдэ*

нүдэндөө няажа, жин табихадатнай болохо.

**Үдэрэй хоёр дахин пижмын 5-6 сэгсг аман соогоо хээд, жажалангүй уһаар залгахадатнай, баһал аша туһаа хүргэхэ байна.*

**Тон адли хуби волчанка ба вильки сэгсүүдые абаад, 1 стакан уһан соо бусалтарнь табиха хэрэгтэй. Тиигээд галынь болуулаад, нэгэ бага хүргөөд, нүдэндөө нойтон жин табихадатнай болохо.*

**1 томо халбага табан һалаа (породожник) 1 стакан бусалһан уһан соо хээд, 20-30 минута соо эдешэ-*

хын хүлээгээд, марляар шүүһэнэйнгээ удаа нүдээ угаагаарайгты.

**1 томо халбага ая-ганга (чабрец) 1 стакан халуун уһан соо хэхэ, 20-30 минутын туршдаа эдешүүлэн хүлээгээд, марляар шүүһэнэйнгээ һүүлдэ нүдэндөө жин табихадатнай болохо.*

НЮДЭЭ ЭРТЭЭННЭЭ ГАМНАХА ХЭРЭГТЭЙ

Һүүлэй үедэ катаракта ба глаукомо үбшэнүүдтэ олон хүн нэрбэгдэдэг болонхой. Ямар ушарһаа иимэ үбшэнүүдтэй зон олошорооб гэхэдэ, хүнэй бээдэ хэрэггүй бодосүүд (зашлакованность организма) бии боложо, шуһанай гүйсэдэ, нүдэнэй уһа һэлгэлтын хангалгада (обмен жидкости в глазу) һаад ушаруулна. Тиимэһээ хүнүүд операциин ашар нүдээ абарна, аршална бшуу. Тиигээшье компьютеризациин үедэ нүдэн ехээр эсэнэ бшуу.

Тиимэһээ 5 минутын туршдаа хэһэн контрастна массаж нүдэндэ ехэ аша туһатай байдаг юм. Тэрэшлэн 10-15 секундын туршдаа ээжэлэн халуун, хүйтэн уһаар нүдээ аршалтнай, ехэ һайн байха байна. Нүдэнэйнгээ эсэхэдэ, нүдээ иишэ тишээ эрьюулхэдэ, нуурай нюруе, наранай гарахыё харахада, аквариум шэнжэлхэдэ, уһатай амһарта руу шагаахада, нүдэнэй хараса дээшэлдэг юм. Зүгөөр катаракта гү, али глаукомо үбшэндэ дайрагдабал,

түрүүн дотороо, эльгээ зүбөөр сээрлээд, манай рецептнүүдые хэрэглэхэ аргатай гэжэ мэдэсэнэбди. Удаадахи дугаартаа эдэ рецептнүүдтэй танилсуулхабди.

Бэлигма ОРБОДОЕВА

"Живица" газетын, "1001 рецепт домашних заготовок" хуудануудаар оршуулан бэлдэбэ.

МУНӨӨ ҮЕЫН ЛИТЕРАТУРНА

Багшын булан **ЊУРАЛСАЛАЙ ГОЛ ҮНДЭНЭ ЊУУРИ ТУХАЙ**

Урдахи дугаартаа БГУ-гай Зүүн зүгэй институтта болоһон буряад хэлэ ба литературын багшанарай һуралсал тухай хөөрөө һэмди. Ахын, Баргажанай, Захааминай, Ивалгын, Сэлэнгын, Түнхэнэй, Хориин, Хэжэнгын, Хяагтын, Яруунын болон Республикын Буряад үндэһэн лицей-интернадай багшанар, бүхыдөө 48 хүн эрдэмтэдэй хэшээлдэ һуугаа. Мүн буряад литератураар шэнэ үчебнигүүд болон хрестоматинуудтай яагаад хүдэлхэб гэһэн зүбшэл авторнуудһаань шагнажа абаһан байна. Эрдэмтэд болон багшанартай үнгэрһэн "дүхэриг шэрээгэй" шийдхэбэрээр, "Буряад үнэндөө" эрдэмтэ багшанарай хэшээлнүүдэ бултанай һонорто дурдаханабди.

Энэ удаа Буряадай Ехэ һургуулиин доцент, буряад литературын кафедрэе даагша, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Л.Ц. Халхаровагай хэшээлтэй танилсагты.

ТҮРЭЛ БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ ЛИТЕРАТУРНА ЊУРАЛСАЛАЙ ТЕОРИН БА МЕТОДОЛОГИИН ҮНДЭНЭ ЊУУРИ

Энэ жэлэй май һараһаа эхилэн, һургуулида литературна һуралсалай гол үндэһэн һуури тухай зүбшэн хэлсэгдэнэ. Манай гүрэнэй һуралсалай эмхи зургаануудта литература зааха ёһо гүримда хубилалтануудые оруулха хүсэлтэй.

XX-XXI зуун жэлнүүдэй үулзүүр дээрэ үнгэргэгдэжэ байһан эрдэм һуралсалай гүн удхые шэнэдхэлгэ хадаа һургуулиин ба дээдэ һургуулиин гүрэнэй саарһа дансануудта "хэлэ бэшэг" (филология) гэһэн тусхай һуралсалай оршом илган хубаарилхые баадхаба.

Толи соо тайлбарилһанай ёһоор, "хэлэ бэшэг" гэһэн ойлгосо хэлэн тухай (лингвистикэ) ба литература тухай (литературын теори болон түүхэ) бүлэг гуманитарна эрдэмүүдэе багтана. "Хэлэ бэшэг" гэһэн һуралсалай оршомдо иимэ һуралсалай предмедүүд ородог: "түрэл хэлэн болон литература", "ород хэлэн ба литература", «хари хэлэн».

Мүнөө сагай һуралсалай зорилгонуудай тоодо яһатан байһанай өөрыгөө мэдэрэл, арадай түлөөлэгшэдэй өөһэдын хараа бодол һэргээн хүгжөөхөө гадна үндэһэн соёлой ёһо заншалануудые гамнан хамгаалха, һэргээхэ, мүн бусад яһатанда, ондоо соёлтондо тэсэмгэйгээр, хүндэтэйгөөр хандалга хүмүүжүүлгын зорилго табигдана.

Һурагшадай зүрхэ сэдхэлэй, уран найханай болон оюун ухаанай хүгжэлтэдэ литература тон ехэ нүлөөтэй, үндэһэн арадай болон бүхэдэлхэйн соёлой гүн баялигуудтай танилсуулна. Түрэлхи литература түрэлхи хэлэнтэй хамта гуманитарна һуралсалай оршомдо үндэһэтэнэй – региональна бүридэлэй голын боллоно. Буряад болон ород литература зэргэ үзэхэдөө, һурагшад уран зохёолоор һонирхдог, уншадаг болохо гээд хараалагдана.

Буряадай гүрэнэй университетэ литературна һуралсалай бүридэлдэ хэдэн дисциплинэ ородог: литература шэнжэлэлгэдэ оролто, арадай аман зохёол, буряад фольклор, буряад мифологи, буряад, ород болон бүхэдэлхэйн литературануудай түүхэ, монгол литература, литературно-уран найханай шүүмжэлэл, хүүгэдэй литература, буддын шажанай һургаалай зохёолнууд, литературын теори, Россиин арадуудай литература болон бусад.

Этнолитературна һуралсалай асуудалнууд Л.А.Шейманэй ажалнууд соо үргэнөөр шэнжэлэгдэнхэй. "Научные

Л.Ц. Халхарова, Р.С.Дылыкова

Эрдэмтэд, багшанар һуралсалай үедэ

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ фото-зурагууд

« Хэлэ бэшэг гээшэ бүхы холбоонуудай холбоо юм. Текстнүүдэе, тулгуур бэшэгүүдэе шэнжэлэгшэдтэ, литературын түүхэ шэнжэлэгшэдтэ, эрдэмэй түүхэшэдтэ хэрэгтэй, искусствын түүхэ шэнжэлдэг зондо хэрэгтэй юм, юүндэб гэхэдэ, ...искусство бүхэнэй гол үндэһэн һуурида үгэ ба үгэнүүдэй холбоо оршомно. Тиимэһээ хэлэ бэшэг хадаа гансал эрдэмэй үндэһэн һуури бэшэ, мүн бүхы хүн түрэлтэнэй соёлой үндэһэн һуури гээшэ ».

Д.С.ЛИХАЧЕВ.

основы курса русской литературы в кыргызской школе" гэжэ ажал соогоо тэрэ "Введение в этнокультуроведение" гэһэн эрдэмэй-методическа шэглэлтэй танилсуулна. Л.А.Шейман, М.В.Черкезова, Г.М.Гогиберидзе, Н.Л.Кольчикова эрдэмтэдэй һанамжаар, уран зохёол сэдхэлые хүдэлгэн, эстетическэ ёһоор ойлгон мэдэрхэ ушарта үндэһэн соёл яаха аргагүй нүлөөлдэг (1.16 н.). Тиимэһээ багшын тунһаламжаар һурагшад уран зохёолнуудые шэнжэлхэдэ, түрэл арадайнгаа дэлхэйдэ, хүндэ хандаха ёһо заршамда үндэһэлэн, оюун сэдхэлэй гүн баялигые сэгнэлтын хэмжүүрээр шүүбэрилхэ боллоно.

Иимэ шэглэлэй литературна һуралсалай дүн – эстетическэ талаар хүгжэнги хоёр хэлэтэй хүниие хүмүүжүүлгэ мүн боллоно (1.109н.).

Литература шэнжэлгын ажалай Лэгээн шухала ойлгосонуудай нэгэн болоһон "үндэһэн арадай дэлхэйн дүрэ байдал" (национальная картина мира) гээшэтэй һурагшадые танилсуулга дээрэ тогтоё. Үндэһэтэнэй оюун ухаан бодолые, зан абариине, орон дэлхэйдэ хандасын заршамуудые ойлгоо наа, үндэһэн уран зохёолшодой бүтээнүүдэй гүн удхые ойлгохо бшуу. "Дэлхэйн дүрэ байдал" гэһэн нэрэ томьёо философидо үчинэй хэрэглэгдэдэг, харин литера-

тура шэнжэлэлгэдэ Г.Гачев оруулһан түүхэтэй. Оршон тойрониие арад бүхэнэй өөрынхээрээ, али ондоогоор мэдэрдэг байһые уран зохёолшод, зураашад, хүгжэмшэд болон бусад искусствын бэлигтэн бүтээнүүд соогоо уран аргаар элирхэйлнэ бшуу.

Буряад литература болобол шэнэ гуманист эрхэтэнэй хараа бодол бүрилдүүлгэдэ, патриотис хүмүүжүүлгэдэ нүлөөлхэ зорилготой юм. Ухаатай уншагшадые болбосоруулха, буряад уран зохёолдо, хэлэндэ, түүхэдэ, арадай соёл болон ёһо заншалануудта анхарал, һонирхол үүсхэхэ арга бэдэрхэдэ тунһалха үүргэтэй.

Иимэ зорилготойгоор буряад литература шэнжэлхэ зуураа ород болон Россиин арадуудай литературатай холбожо үзэхэдөө, һурагшадай үндэһэтэнэй мэдэрэл бүридэнэ, түрэл соёлдоо, түүхэдэ хүндэтэйгөөр хандалга хүмүүжүүлнэ. Гадна Россиин Федерациин олон арадуудай соёлдо, уран зохёолдо һонирхол түрүүлнэ.

Манай ороной һуралсалай эмхи зургаануудта үгтэдэг литературна һуралсал бүхы дэлхэйн литературна һуралсалда ушардаг дутуу дундануудтай адлишүү гээд онсолоё. Хүниие сэнгүүлхэ үйлдбэрийн шэнэ үеын технологинууд, телевидени, интернет, олондо мэдээсэл тараадаг электронно хэрэгсэлнүүд мүнөө сагай залуу үетэнэй ухаан бодолые, сүлөө сагые дууһан эзэлэнхэй. Уншадаг зондой тоо үсөөрнэ. Энэ эрхэ байдалда литературна һуралсалай гол зорилгонуудай тоодо уншагшадые бэлдэхэ, үндэр хэмжээнэй уран зохёол үргэн олонитэдэ нэбтэрүүлхэ уялга боллоно.

Дээдэ һургуулиин оршомдо үгтэдэг литературна һуралсал хадаа олон шэглэлтэй, үргэн дэлисэтэй, үнзэги удхатай гээд дабтая. Мүнөө үеын дээдэ һуралсалай шухала хуби юм.

Буряад литератураар программа бэлдэхэ ажал – эрдэмтэдэй, багшанарай, түрэлхидэй, - бүхы шатын хабаадагшадай удаан болзорой, оролдосо ехэтэй ажал гээшэ. Тиимэһээ шэнэ программа болон үчебнигүүд тухай шүүмжэлхы һанамжануудые, мэргэжэлтэдэй зүбшэл, ажаглалтануудые зүбөөр, хүндэтэй дээрэ тодожо абаха хэрэгтэй. Иигэжэл бултанай хүсэл оролдоггоор мүнөө үеын эрилтэнүүдтэ харюусама һургуулида үзэгдэхэ буряад литературын шэнэ программа зохёохо аргатайбди.

Литератураар һуралсалай стандартнууд соо иигэжэ бэшэгдэнхэй: "...литература шудалалга түрэл соёлдоо хамаатай байһанаа мэдэрдэг оюун ухаатай, найхан сэдхэлтэй хүниие хүмүүжүүлхэдэ нүлөөлдэг... бусад арадуудай литература болон соёлдо хүндэтэйгөөр хандахые һургадаг, һурагшадай ухаан сэдхэлые баяжуулдаг. Ажабайдалые болон уран найхание сэгнэлгын дүй дүршэлтэй болгодог". Түрэлхи хэлэ ба литература шудалдаг һургуулинуудай гол зорилгонуудай тоодо хэлэгдэнэ: "ород болон түрэлхи литературын зохёолнуудые зэргэсүүлэн үзэхэ арга шадабари бүридүүлхэ, тэдэнэй адли темэ, гол асуудал, хараа бодолнуудые оложо шадаха; үндэһэтэнэй мэдэрэлэй, зан абариин, соёл, ёһо заншалай шалтагаанда үндэһэлһэн илгаануудые элирүүлхэ". Иимэ эрилтэнүүдэе бүхы үндэһэн һургуулинуудта дүүргэхэ аргагүй байһаниинь халагламаар.

Т.САМБЯЛОВА
буряадшалба.

ХЭРЭГЛЭГДЭНЭН ЛИТЕРАТУРА

1. Кольчикова Н.Л. Этнокультурный аспект литературного образования в школах Республики Хакасия // Психология и педагогика. – 2009. -15 февр. -164-166н.

2. Шейман Л.А. Основы методики преподавания литературы в киргизской школе. – Фрунзе: Киргизское кн. изд-во, 1981. – 109 н.

ЭХЭ МОНГОЛ ХЭЛЭМНЭЙ

	й	йа, йэ	йи	йо, йу	йу, йо
Үгын эхиндэ	ᠶ		ᠶ	ᠶ	ᠶ
Үгын дунда	ᠶ	ᠶ	ᠶ	ᠶ	ᠶ
Үгын адагта	ᠶ	ᠶ	ᠶ	ᠶ	ᠶ

Кирилл үзэгтэ байдаг я, ё, е, ю дүрбэн бол и+аялган үзэг гэнэн бүхэли үе тэмдэглэнэн үе үзэг юм. Монгол бэшэгтэ й хашалган үзэгыг у иимэ түсхай үзэгээр тэмдэглэдэг: **й+а=йа=я, й+э=йэ=е, й+о=йо=ё, й+у=йу=ю** гэхэ мэтэ бэшэдэг. **Й** бэшэмэл хэлбэринь этэгэр шэлбэ болбошье, дарамал барын хэлбэринь үгын эхиндэ ородог **З, Ж** тэй адли шулуун шэлбэ байдагыг анхарха хэрэгтэй. Мүн үгын адагта орохо **и** болон **й** хоёрой хэлбэри адли болон.

Йаг, йэг, йиг, йог, йуг, йог, йом, йом, йум, йад, йад, йод, йод, йуд, йуд, йуб, йуб, йоб, йоб, йуб, ая, бэе, хая, ная, хоёр, аян, баян, найман, наймаа, аялга, аюул.

ᠶᠠᠭ, ᠶᠡᠭ, ᠶᠢᠭ, ᠶᠣᠭ, ᠶᠤᠭ, ᠶᠣᠮ, ᠶᠣᠮ, ᠶᠤᠮ, ᠶᠠᠳ, ᠶᠠᠳ, ᠶᠣᠳ, ᠶᠣᠳ, ᠶᠤᠳ, ᠶᠤᠳ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠣᠪ, ᠶᠣᠪ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠠᠶ, ᠪᠡᠡ, ᠬᠠᠶ, ᠨᠠᠶ, ᠬᠥᠭᠡᠷ, ᠠᠶᠠᠨ, ᠪᠠᠶᠠᠨ, ᠨᠠᠶᠢᠮᠠᠭ, ᠠᠶᠠᠯᠭᠠ, ᠠᠶᠤᠯ.

ᠶᠠᠭ, ᠶᠡᠭ, ᠶᠢᠭ, ᠶᠣᠭ, ᠶᠤᠭ, ᠶᠣᠮ, ᠶᠣᠮ, ᠶᠤᠮ, ᠶᠠᠳ, ᠶᠠᠳ, ᠶᠣᠳ, ᠶᠣᠳ, ᠶᠤᠳ, ᠶᠤᠳ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠣᠪ, ᠶᠣᠪ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠠᠶ, ᠪᠡᠡ, ᠬᠠᠶ, ᠨᠠᠶ, ᠬᠥᠭᠡᠷ, ᠠᠶᠠᠨ, ᠪᠠᠶᠠᠨ, ᠨᠠᠶᠢᠮᠠᠭ, ᠠᠶᠠᠯᠭᠠ, ᠠᠶᠤᠯ.

ᠶᠠᠭ, ᠶᠡᠭ, ᠶᠢᠭ, ᠶᠣᠭ, ᠶᠤᠭ, ᠶᠣᠮ, ᠶᠣᠮ, ᠶᠤᠮ, ᠶᠠᠳ, ᠶᠠᠳ, ᠶᠣᠳ, ᠶᠣᠳ, ᠶᠤᠳ, ᠶᠤᠳ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠣᠪ, ᠶᠣᠪ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠠᠶ, ᠪᠡᠡ, ᠬᠠᠶ, ᠨᠠᠶ, ᠬᠥᠭᠡᠷ, ᠠᠶᠠᠨ, ᠪᠠᠶᠠᠨ, ᠨᠠᠶᠢᠮᠠᠭ, ᠠᠶᠠᠯᠭᠠ, ᠠᠶᠤᠯ.

Хуушан монголоор:
Энэ йагун бүи?
Энэ нигэн аяга буи.
Ойутан йабаган аялал хибэ.
Морину йоргэгэ йабудал бэйэдур тагатай.
Йэру ину йариху хэлэху үгэ йи бодоху хэрэгтэй.
Таладур йорхуг тагана йэхэ ургуба.
Улаган йаган торгобор дэбэл хибэ.
Йүгэдэху үгэ ину йогто удхатай.
Йомбогар гэр магухай харагдадаг йум.
Йаннгийя эмэгэлтэй йадагу хомун йабун.
Йангбалаху майинглаху хоёри орхиху хэрэгтэй.
Майдари бурхану хурал болба.
Байар ундур эрэ болба.

Бүрядаар:
Энэ юун бэ?
Энэ нэгэн аяга бии.
Оюутан ябаган аялал хэбэ.
Мориной юргоо ябадал бээдэ таатай.
Юрэнэ яриха хэлэхэ үгыг бодохо хэрэгтэй.
Талда юрхэг таана ехэ ургаба.
Улаан ягаан торгоор дэгэл хэбэ.
Юүгэдэхэ үгэнэ ёгто удхатай.
Ёмбогор гэр муухай харагдадаг юм.
Янгя эмээлтэй ядуу хүн ябана.
Ямбалха маяглаха хоёрыг орхихо хэрэгтэй.
Майдари бурханай хурал болобо.
Баяр ундэр эрэ болобо.

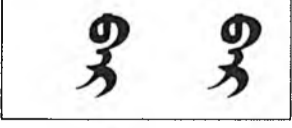
Монголоор:
Энэ юу вэ?
Энэ нэгэн аяга буй.
Оюутан явган аялал хийв.
Морины ергоо явдал биед таатай.
Ер нь ярих хэлэхэ үгыг бодох хэрэгтэй.
Талд ерхог таана их ургав.
Улаан ягаан торгоор дээл хийв.
Ёгоодох үг нь ёгт утгатай.
Ёмбогор гэр муухай харагдадаг юм.
Янгя эмээлтэй ядуу хүн явна.
Ямбалах маяглах хоёрыг орхих хэрэгтэй.
Майдари бурханы хурал болов.
Баяр ондор эр болов.

Дадалга: Эдэ үгэнүүдые заахын тиин илгалай нүхэсэлээр дахуулжа бэшэгты. Жэшээ: оландур гэхэ мэтэ бэшэгты.

Тайлбари: 1. Монгол бэшэгтэй үйлдэхын тиин илгал хоёр хэлбэритэй байдаг. Аялган үзэгээр түгэсээн үгэндэ хашалган үзэгээр эхилхэн

2. аялган үзэг+й+и – монгол бэшэгтэй энэ ниилэмжэнь оршон сагай монгол хэлэнэй эсэсэй бус хосо аялган үзэгтэй дүйнэ. Жэшээ: м+о+й+и+л=мойл, а+й+и+л+л=айл.

Дадалга: эдэ үгэнүүдые үйлдэхэ тиин илгалай нүхэсэлээр хуушан монголоор бэшэгты. Жэшээ: малаар гэхэ мэтэ бэшэгты.

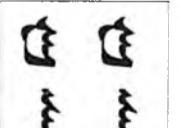
(бар, бэр) нүхэсэлые дахуулжа бэшэдэг. Хашалган үзэгээр түгэсээн үгэдэ аялган үзэгээр эхилхэн нүхэсэлые дахуулжа бэшэдэг.

Энэ жэшээгэй **а, о** аялган үзэгтэй хүүлдэхэ шэлбэниинь **й** хашалган үзэг мүн ба харин **и** аялган үзэгтэй адли этгэргүй шэлбээр бэшэгдэхыг анхаратгы.

Дадалга: Эдэ үгэнүүдые уншажа бүрядаар бэшэгты.

ᠶᠠᠭ, ᠶᠡᠭ, ᠶᠢᠭ, ᠶᠣᠭ, ᠶᠤᠭ, ᠶᠣᠮ, ᠶᠣᠮ, ᠶᠤᠮ, ᠶᠠᠳ, ᠶᠠᠳ, ᠶᠣᠳ, ᠶᠣᠳ, ᠶᠤᠳ, ᠶᠤᠳ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠣᠪ, ᠶᠣᠪ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠤᠪ, ᠶᠠᠶ, ᠪᠡᠡ, ᠬᠠᠶ, ᠨᠠᠶ, ᠬᠥᠭᠡᠷ, ᠠᠶᠠᠨ, ᠪᠠᠶᠠᠨ, ᠨᠠᠶᠢᠮᠠᠭ, ᠠᠶᠠᠯᠭᠠ, ᠠᠶᠤᠯ.

Оланоор, алимаар, ахаар, үгээр, хомунээр, хониор, ухаанаар, үүлэнээр, хүлүгээр, муугаар, хагалгаар, илгалаар, хоголоор, бэлгээр, монголоор, арадаар, нүхэдээр, хэнээр, сабаар, эхээр.

Шэнэ зүжэгэй премьерэ тухай

ҮНГЭРХЭН САГ ТУХАЙ ҮНЭН СЭХЭЭР ДУРСАХАН НАЙРУУЛГА

Хаяхан Гүрэнэй Х.Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театр соо пост, "Үнэнэймнай" штатнабэшэ корреспондент Басаа Валерын ба Саян Жамбаловай бэшээн "Үнгэрхэн сагай нэбшээн" гэнэн театральна найруулга-хронико хоёр үдэшын туршада харуулжа, олон зоной хонирхол татаһан байна.

Хамалган хашалганай үедэ хилэ гаража зөөһэн, Хитадай Шэнэхээн гэжэ газарта нотагжаһан буряад зоной хуби заяан, большевигүүдэй үзэл бодол дэмжээгүй, тиин сагаантанай атаман Семеновто дүтэ болоһон, Хитадай Маньчжоу-Го гэнэн дайшалхы округой генерал-лейтенант, удаань главнокомандующи, сэрэгэй училищиин (Ванямяо хото) начальник болоһон, совет болон монгол сэрэгшэдтэ хэһээлтын тогтоол баталһан, тиин һүүлдэнь тушаагдан, Москвада бүүдуулһан Үржин Гармаев тухай дабтагдашагүй шэнжэтэй, урданай буряад дуу, олон хатарнуудтай зүжэглэмэл найруулгын хэлээр, тэрэ хатуу шанга үеын хөөрөөгөөр энэ зүжэг-дууе шадмар бэрхээр табиһан режиссер Саян Жамбалов харагшадтаа сэмүүн саг тухай үнэн сэхээр харуулан ойлгуулхые оролдоо гэжэ тэмдэглэхээр. Зал соо шэнэхээнэйхид олоороо ерэнхэй байгаа һэн.

Тэрэ үеын һургуулийн хүхюүтэй хаһа, Коммунын бии болоходо, ушарһан энеэдэтэй үзэгдэлнүүд, хамалган, хашалгын хүрөөтэ суглаан, Хитадай хилэ гаран, мори тэргээр гэр бүлэтээ Бооржоһоо (Забайкалиин хизар) тэрьедэн зөөһэн буряад зоной ябадал, юрын хүдөөгэй багшаһаа Квантун армиин генерал, сагаантанай ударидагша болон ургаһан, үндэһэн арадайнгаа дабтагдашагүй шэнжэнүүдыень үлөөхөө һанаһан, тиин "арадай дайсан" болгогдон алуулһан Үржин Гармаев тухай харуулагдаһан найруулгада гол рольдо республикын арадай артист Баярто Ендонов (Үржин Гармаев) этигэмээр, хурса образ байгуулжа шадаа. Хүхюун, дорюун зантай, залуухан Мэдэгэй роль яһала зохидоор гүйсэдхэһэн залуу артистнууд (хоёр үдэшын туршада) Ольга Ранжилова, Людмила Тугтова гэгшэд тамхяа хаяһан үзэгдэлөөрөө харагшадые энеэлгэбэ, хүхэбэ. Урданай юумэ ула болоо гэжэ этигэдэггүй, үнгэрхэн сага, инаг дурандаа үнэн сэхэ үлэһэн, ухаатай, сэсэн эхын, номгон даруу, наһажаал эхэнэрэй образтой Россиин габыята артистка Дарима Сангажапова (хүгшэрхэн Мэдэг) танилсуулаа. Дошхон зантайшье һаа, зүгөөр Үржин нүхэрөө хашалган, хамалганһаа абарһан Дагба (республикын габыята артист Цынге Ломбоев) хубисхалай үйлэнүүдтэ эдэбхитэй хабаадана. Тиин үбгэрхэн наһандаа Мэдэгтэ гэм зэмгүй байһанаа мэдэрнэ. Үбгэн наһатай болоһон Дагбын рольдо РФ-гэй габыята артист Чингис Гүруев наадаба. Сагаантанай хатар эрэшүүл - артистнууд огсом дорюунаар хатаржа, тэрэ үеын байдал һануулба, сэрэгшэдэй бүхэ ба-

рилдаа хатарай маягаар зохидоор харуулба. Энэ хатар шадмар бэрхээр табиһан ВСГАКИ-гай хореографийн кафедрин ахалагша багша, хореограф-найруулагша Татьяна Тихомировагай уран бэлигыэ тэмдэглэхээр. Энэ найруулгын хүгжэмые композитор, ГИТИС дүүргэһэн Сойжина Жамбалова найруулба. РФ-гэй соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ Виктория Васильева зүжэгэй шэмэглэл бүтээһэн байна. Харин героинуудай костюмуудые уран бэлигтэн Елена Сотнева өөрынгөө эскизүүдээр бэлдэбэ. Ород харагшадта оршуулгын хүдэлмэри РФ-гэй габыята артистка Дабацу Юндунова бэлүүлжэ, зүжэгэй удха, героинуудай үгэнүүдыэ тайлбарилба.

"Энэ зүжэг бүтээхэ, табиха үедэмнай олон тоото ном ехэ туһа хүргөө, жэшээлбэл, Дамбинима Цырендашиевай "Сэмүүн саг", Дашын Сэдэбэй "Үржин Гармаев", Цырендоржи Жамсарановай "Хара хирээгэй хаагалаан доро" гэнэн статья энэ найруулгын үндэһэ һуури эзэлэе. Тиимэһээ буряад театрнай эдэ авторнуудта, мүн РФ-гэй Гүрэнэй Дүүмын депутат Иринчей Матхановта үнэн зүрхэнэйнгөө баяр баясхалан хүргэнэ", - гэжэ шэнэ найруулга табигшад мэдүүлнэ гэжэ тэмдэглэхээр.

Түүхынгээ "сагаан толбонүүдыэ" элирүүлжэ, сэмүүн саг тухай анха түрүүшынхией шахуу үнэн зүбөөр энэ "Үнгэрхэн сагай нэбшээн" гэнэн зүжэг соогоо харуулан бэлигтэй найруулагдадыэ шэнэ премьерээрнь хани халуунаар уншагшад болон харагшадайнгаа зүгһөө амаршаджа, түрэл театрайхидтаа үшөө хонин удхатай, олон һайн зүжэгүүдыэ табижа байхыень хүсэнэбди!

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Радна-Нима БАЛАРОВАЙ фото-зурагууд

Дашиева Эржена Зоригтуевна, Яруунын аймаг, Мужыхын дунда һургуулийн шаби. Эгэтын "Зандан Жуу" дасанай хажууда

ФОТОКОНКУРС "СЕЛФИ ПО-БУРЯТСКИ"

Сергей Шульгин, 1-дэхи РБНЛИ-гэй оюутан, "Хоры Бурятии" гэнэн уласхоорондын конкурсын үедэ буулгаһан селфи